

**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

СОКУРЕНКО ВІТАЛІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.9:[341.3+341.48]

**ВОЄННО-АГРЕСИВНА ЗЛОЧИННІСТЬ:
ФЕНОМЕН, ДЕТЕРМІНАЦІЯ, ПРОТИДІЯ**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»

Реферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2025

Дисертацію є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана в Одеському державному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

**Науковий
консультант**

доктор юридичних наук, професор
КОНОПЕЛЬСЬКИЙ Віктор Ярославович,
Одеський державний університет внутрішніх
справ, завідувач кафедри кримінального права та
кримінології.

Опоненти:

доктор юридичних наук, професор
БАТИРГАРЕЄВА Владислава Станіславівна,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
директор;

доктор юридичних наук, професор
ГРИТЕНКО Оксана Анатоліївна,
Дніпровський державний університет внутрішніх
справ, професор кафедри кримінально-правових
дисциплін;

доктор юридичних наук, професор
ХРАМЦОВ Олександр Миколайович,
Харківський національний університет імені
В. Н. Каразіна, професор кафедри кримінально-
правових дисциплін.

Захист відбудеться 12 грудня 2025 року о 11-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.884.04 в Одеському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті <https://oduvs.edu.ua> та в науковій бібліотеці Одеського державного університету внутрішніх справ.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.В. Ковальова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Багатовікова історія становлення та розвитку української нації і держави – натхненна й трагічна історія боротьби за гідність і суверенітет, за самовизначення і визнання, яка у 1991 році закономірно маніфестувала проголошення незалежності нашої країни. Увійшовши у XXI століття та двічі пройшовши крізь сплески народних повстань проти криміналізації (у кримінологічному сенсі) влади та за євроінтеграційний курс розвитку, могло скластися враження, що ціннісні здобутки та рятівний бар'єр, довжиною у сто років (від поразки Української революції періоду національно-визвольних змагань) є надійною гарантією проти російського експансіонізму. Водночас досить швидко емпірія життя довела зворотнє: ані ціннісно-сміслова, ані часова дистанція від колишньої метрополії не дає і не могла дати жодних гарантій для України проти чергової спроби колонізації, акту агресії з боку росії. Брутально порушивши загальновизнані принципи міжнародного права, Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і російською федерацією від 31.05.1997 р. (припинено дію з 01.04.2019 р.), росія у 2014 р. вдалася до акту агресії проти України та анексії частини її території. А від 24.02.2022 р. ця агресія набула характеру повномасштабної війни, безпрецедентної для Європи за своїм руйнівним впливом після Другої світової.

Війна ініціювала вивільнення потужного агресивного криміногенного потенціалу. По-перше, сама агресія проти України, злочин агресії, що влучно у вироді Міжнародного військового трибуналу над нацистськими злочинцями у Нюрнберзі названий *accumulated evil of the whole* – найбільшим злом з можливих, є екстраординарним кримінальним феноменом планетарного, геополітичного та гуманітарного значення. По-друге, агресія запустила ланцюг самодетермінації злочинності: початок конкретних бойових дій, фізичного насильства поширюється за законами аутогенезу, зумовлюючи комплекс похідних від них насильницьких злочинів – воєнних, проти людяності, геноциду, злочинів на ґрунті ненависті за політичною ознакою, пов'язаною з війною. Таким чином, сформувався воєнно-агресивний конгломерат, який окрім інституціональної цілісності (відтворення під егідою держави-агресора, її збройними силами, афілійованими з ними незаконними збройними формування) характеризується внутрішньо-енергетичною зв'язністю і травматичною інерційністю. Це, своєю чергою, зумовлює і зумовлюватиме корпус реактивних кримінальних практик на ґрунті ненависті, як внутрішньої (фронтирно позначеної), так і зовнішньої спрямованості. І ця реактивність зберігатиметься й після закінчення збройного конфлікту, становитиме суттєвий фактор обструкції перехідного правосуддя, ускладнюватиме можливість повоєнного транзиту, виходу із ситуації колективної травми, її подолання. Відтак, представляється і цілісний предмет наукового дослідження – воєнно-агресивна злочинність – феномен, який потребує осмислення специфіки свого

проявлення в умовах міжнародного збройного конфлікту в Україні, опису, пояснення, розробки заходів проактивного, системного, стратегічно виваженого впливу на його ризоматичні структури, детермінаційне підґрунтя, в тому числі й на криміногенно-інерційні ефекти поствоєнної фази.

Викладені вище обставини у своїй сукупності засвідчують актуальність теми дисертаційного дослідження.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Предметні зв'язки феномену воєнно-агресивної злочинності можуть бути візуалізовані як у контурах політичної кримінології, так і в межах окремого напрямку – кримінології війни. Для вітчизняної науки останній перебуває лише у стадії свого становлення. Окремі аспекти на порубіжжі політичної кримінології та кримінології війни потрапляли до фокусу уваги А. М. Бабенка, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, В. І. Борисова, О. Ю. Бусол, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, О. А. Гритенко, Т. А. Денисової, В. М. Дрьоміна, Н. А. Зелінської, В. Я. Конопельського, О. М. Костенка, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, Г. В. Маляр, О. А. Мартиненка, М. І. Мельника, В. О. Меркулової, А. А. Музики, В. І. Поклада, В. М. Поповича, Г. М. Собко, Є. Л. Стрельцова, В. О. Тулякова, П. Л. Фріса, О. М. Храмцова, О. О. Шкути, О. Ю. Шостко та ін. В цьому контексті звертають на себе увагу монографії фундаментального значення під авторством В. І. Шакуна – «Влада і злочинність» (1997 р.), Н. А. Зелінської – «Політичні злочини в системі міжнародної злочинності» (2003 р.), О. М. Литвака – «Держава і злочинність» (2004 р.), В. М. Дрьоміна – «Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства» (2009 р.), О. М. Бандурки – «Про владу та злочинність» (2012 р.), «Політична кримінологія» (2024 р.), Ю. В. Орлова – «Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності» (2016 р.), «Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри» (2023 р.), П. Л. Фріса та С. В. Адамовича «Агресія Росії проти України з позицій кримінології» (2025 р.), деяких інших вчених. Не можна також не відмітити й цілий корпус наукових праць зарубіжних кримінологів, передусім С. Волклейт (*Sandra Walklate*), Р. Вудворт (*Rachel Woodward*), Р. Джеймсон (*Ruth Jamieson*), К. Н. Дженкінса (*K. Neil Jenkins*), Р. МакГеррі (*Ross McGarry*), Дж. Клейна (*Josh Klein*), Дж. Лі (*John Lea*), К. В. Малінса (*Christopher W. Mullins*), які присвячені окремим проблемам кримінології війни.

Разом з тим, визнаючи суттєвий внесок означеної плеяди науковців у вирішення низки теоретичних і прикладних задач щодо розвитку політичної кримінології і кримінології війни, необхідно наголосити, що всі вони є не достатньо специфікованими щодо викликів агресивної війни росії проти України. Цей міжнародний збройний конфлікт, маючи багато спільного з іншими війнами, все ж вирізняється своєю унікальністю як за детермінаційними основами, так і за механізмом протікання, наслідками. Саме ці обставини й зумовили до життя концепт «воєнно-агресивна злочинність», як цілісно осмислюваного, науково артикульованого кримінального феномену,

доктринальна розробка якого потребує окремого фундаментального кримінологічного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження узгоджується з: 1) положеннями розділу 1 та § 8 розділу 4 Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021); 2) п. п. 22, 23 Стратегії національної безпеки (Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022); 3) п. п. 2, 10, 15, 17, 23 Тематики наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС від 11.06.2020 р. № 454); 4) п. п. 11, 13 Тематики наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки (наказ МВС від 21.05.2024 р. № 326); 5) темою науково-дослідних робіт Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (номер державної реєстрації 0123U103538).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Одеського державного університету внутрішніх справ (протокол № 4 від 28.11.2023 року).

Мета та завдання дослідження. *Метою* дослідження є розробка кримінологічної концепції протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті російської агресії проти України.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

- охарактеризувати війну як соціокультурний феномен;
- сформулювати поняття, предмет та завдання кримінології війни;
- здійснити концептуалізацію категорії «воєнно-агресивна злочинність» як складової предмету кримінології війни;
- визначити стан наукової розробленості та методологічні засади дослідження воєнно-агресивної злочинності;
- надати кримінально-правову характеристику злочину агресії (ст. 437 КК України), визначити кількісні та якісні показники його вчинення в контексті агресивної війни проти України;
- дослідити кримінологічні ознаки особистості злочинця-агресора;
- виявити та надати опис основним детермінантам злочину агресії проти України;
- визначити систему норм про кримінальну відповідальність за воєнно-насильницькі злочини, з'ясувати наявні в ній недоліки;
- охарактеризувати стан воєнно-насильницької злочинності проти цивільного населення в контексті російської агресії проти України;
- надати характеристику стану воєнно-насильницької злочинності проти військовослужбовців в контексті російської агресії проти України;
- встановити стан, визначити проблеми виявлення, кваліфікації геноциду проти українського народу;
- з'ясувати особливості детермінації воєнно-насильницької злочинності та геноциду в контексті російської агресії проти України;

- визначити поняття, встановити ознаки та описати тенденції відтворення насильницької злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною в Україні;
- встановити та описати основні фактори детермінації насильницької злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною в Україні.
- розробити стратегічні засади протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті російської агресії проти України;
- сформувати наукове бачення шляхів удосконалення глобальних та регіональних механізмів протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті російської агресії проти України;
- визначити зміст та кримінологічні засади функціонування національних механізмів протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті російської агресії проти України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері протидії воєнно-агресивній злочинності.

Предметом дослідження є воєнно-агресивна злочинність: феномен, детермінація, протидія.

Методи дослідження. Методологію дисертаційного дослідження розгорнуто на трьох рівнях. Філософський рівень представлено концепціями діалектичного детермінізму, феноменології, соціального конструктивізму. Так, закони діалектичного протиріччя, всезагального універсального зв'язку, принципи системності, історизму та рівноваги були використані для формування загальної композиції дослідження, визначення його ґносеологічних передумов (підрозділи 1.3, 1.4), виявлення, опису та пояснення детермінант злочину агресії, воєнних злочинів, геноциду, насильницької злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною (підрозділи 2.3, 3.5, 4.2), розробці стратегічних і тактичних засад протидії їх відтворенню (підрозділи 5.1–5.3). Пізнавальний інструментарій феноменології та соціального конструктивізму використані для характеристики війни як соціокультурного феномену (підрозділ 1.1), а також створення інформаційних моделей стану досліджуваного виду злочинності (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2–3.4, 4.1).

Загальнонауковий рівень представлено методами гіпотези, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, порівняння, моделювання. Вони були використані на стадії концептуалізації дослідження, висунення наукових припущень, структурування дослідження, а також для формування дефініцій (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1, 4.1), опрацювання масивів даних, що містять емпіричну кримінологічну інформацію, їх узагальнення (підрозділи 2.2, 2.3, 3.2–3.5, 4.1, 5.2–5.3), виявлення історично обумовлених особливостей детермінації воєнно-агресивної злочинності (підрозділи 2.3, 3.5, 4.2), створення інформаційної моделі її стану (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1–3.4, 4.1) тощо.

На спеціально-науковому рівні були використані методи: статистичного спостереження – при опрацюванні відомостей офіційної статистичної звітності про зареєстровані кримінальні правопорушення (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1–3.4, 4.1); експертні оцінки – для виявлення окремих факторів детермінації воєнно-

агресивних злочинів (підрозділи 3.5, 4.2); невиключне соціологічне спостереження – для опису та пояснення феномену злочину агресії (підрозділи 2.1, 2.2); контент-аналіз документальних джерел інформації – вироків, повідомлень у медіа, соціальних-мережах, аналітичних звітів тощо – при дослідженні осіб злочинців, показників стану, детермінації злочинності, формуванні механізмів протидії її відтворенню (підрозділи 2.1–2.3, 3.1–3.5, 4.1–4.2, 5.1–5.3); герменевтичний метод – при тлумаченні норм національного та міжнародного кримінального права (підрозділи 2.1, 3.1, 3.4, 5.2, 5.3); порівняльно-правовий аналіз – для встановлення відповідності між положеннями національного та міжнародного кримінального права (підрозділи 2.1, 3.1, 3.4).

Емпіричну базу дослідження склали: дані державної статистичної звітності – матеріали Офісу Генерального прокурора щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 433, 434, 435-1, 437, 438, 442 КК України; статистичні відомості Державної судової адміністрації України щодо складу засуджених за відповідні злочини; 108 вирків за ст. ст. 438, 442 КК України; інформаційні матеріали Служби безпеки України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державного бюро розслідувань щодо окремих воєнно-агресивних злочинів, механізму їх вчинення; аналітичні звіти Управління Верховного комісара ООН з прав людини за 2014–2024 роки, в яких містяться результати опитувань громадян на тимчасово окупованих територіях, звільнених військовополонених тощо; доповіді Голови Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні про ситуації, пов’язані із імовірним вчиненням воєнних насильницьких злочинів за 2014–2024 роки; звітні матеріали, інформаційні повідомлення Міжнародного кримінального суду та Міжнародного Суду ООН; резолюції Генеральної Асамблеї ООН, Парламентської Асамблеї Ради Європи; рішення Європейського суду з прав людини, що відображають правові позиції з питань захисту прав людини в умовах збройного конфлікту; матеріали Галузевого державного архіву СБУ та Центрального державного архіву громадських об’єднань України; експертні оцінки 27 слідчих Служби безпеки України, 45 керівників та слідчих Національної поліції України з досвідом провадження та керування розслідуваннями воєнних злочинів, 37 прокурорів з досвідом процесуального керівництва розслідуванням вказаних категорій злочинів; стратегічні та програмні документи у сфері протидії злочинності й забезпечення національної безпеки тощо.

Правову основу дослідження склали конституційні норми, корпус міжнародно-правових конвенцій, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Служби безпеки України, Офісу Генерального прокурора тощо.

Наукова новизна отриманих результатів. Вперше в Україні на монографічному рівні надана комплексна кримінологічна характеристика

феномену, детермінації воєнно-агресивній злочинності та розроблено теоретичні й прикладні засади удосконалення системи протидії її відтворенню. Основні положення, які складають новизну дослідження, полягають в тому, що:

вперше:

- сформовано кримінологічне розуміння воєнно-агресивної злочинності як специфічної форми агресивно-насиленницької злочинності, представленої комплексом злочинів агресії, воєнних насильницьких злочинів, геноциду, злочинів проти людяності та кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті, що детермінуються, проявляються у зв'язку зі збройним конфліктом (пов'язані з війною); вона має бінарну природу, що поєднує, предметно-діяльнісні прояви мегалотимно-ресентиментарної екзистенції страху та агресивної несвободи, сполученої з комплексом вини перед вимогами сучасної західної культури (блок кримінальної акції), а також травматичну ненависть й ворожість до агресора (блок кримінальної реакції);

- розроблено кримінологічну типологію злочинців-агресорів, в межах якої за критерієм змісту та обсягу політичної й неформальної влади виділено та охарактеризовано п'ять основних їх типів: верховний лідер, елітарний злочинець, системний функціонер вищого рівня, виконавець тактичного рівня та союзник вищого рівня;

- виявлено, надано опис та пояснення культурно-психологічним детермінантам злочину агресії проти України: сучасний російський фашизм як комплексний політико-правовий і культурно-психологічний феномен; брак історичної рефлексії на рівні масових соціальних практик в російському суспільстві; збереження імперської комеморації, патерналізму, практик ресентименту; стан соціального неадеквату як відірваності мислення від дійсності та діяльності у поєднанні з практиками дегуманізації, підживлення колективної психологічної політравми; мілітаризація масової свідомості російського населення; інституціоналізація перевизначення зла (Х. Арендт) та атаки на західну цивілізацію;

- надано опис та пояснення зовнішньо-колоніальному та внутрішньому контуру факторів віктимізації України щодо злочину агресії, серед яких найбільш деструктивна роль відведена стратегічним недолікам в системі управління сектором безпеки та оборони: надмірний та неконтрольований розпродаж озброєння, необґрунтоване списання, розкрадання; антидержавницькі дії з мобілізаційним резервом; злочинність в оборонно-промисловому комплексі; активна діяльність російської агентурної мережі в структурах сектору безпеки та оборони; вплив олігархату на вказаний сектор;

- надано кримінологічну характеристику стану воєнно-насиленницької злочинності проти військовослужбовців та встановлено, що кількість загиблих військовослужбовців, яким спричинено смерть внаслідок воєнних злочинів (ч. 2 ст. 438 КК України) за даними офіційної статистичної звітності, станом на 01.01.2024 р. становить 6 140 осіб; значною є латентна частина, що складається із випадків позасудових страт українських захисників, спричинення смерті

внаслідок жорстокого поводження з військовополоненими тощо, а також воєнно-насильницьких злочинів, які не спричинили смерті військовослужбовців (ч. 1 ст. 438 КК України); не менш як щодо 86 % військовополонених захисників України вчиняються воєнні насильницькі злочини, які не спричиняють смерті;

– розроблено доктринальну модель стратегії протидії воєнно-агресивній злочинності, у структурі якої виділено три основні компоненти (концептуальний, інституціональний та операційний) та визначено, що її засновками є ліберально-гуманістична парадигма, установка на свободу й цінність людини, підвищення інституціональної спроможності України у секторі безпеки та оборони у єдності міжнародного, регіонального і національного вимірів;

удосконалено:

– наукове розуміння кримінології війни, яку запропоновано розуміти як інтегративний напрям кримінологічних досліджень, що має на меті гносеологічну специфікацію та прикладну інституціоналізацію відповідних інтелектуальних і безпосередніх кримінально-превентивних практик під запити зниження частоти відтворення збройних конфліктів (війн), інтенсивності злочинних порушень фундаментальних прав людини, що відбуваються у їх контексті, в тому числі й у період повоєнного транзиту;

– доктринальне положення про спеціального суб'єкта злочину, передбаченого ст. 437 КК України, яким є вище військово-політичне керівництво країни-агресора, представники збройних сил та інших підрозділів, які беруть участь у веденні агресивної війни на рівні старшого та вищого офіцерського складу, суб'єкти рівня тактичного управління військами і вище;

– кримінологічну характеристику злочинів агресії проти України, в результаті чого встановлено збереження високого рівня, несприятливої динаміки і структури відповідних кримінальних практик, їх кумулятивного ефекту щодо системного та масштабного порушення прав людини, криміногенно самодетермінуючої властивості у вимірі воєнних злочинів, а також геноциду і злочинів проти людяності;

– бачення шляхів удосконалення кримінально-правової протидії злочинам агресії через подальшу гармонізацію КК України з положеннями Римського статуту МКС, деталізацію й термінологічну синхронізацію ознак складу злочину, передбаченого ст. 437 КК України, забезпечення їх релевантності елементам злочину агресії, зафіксованих у ст. 8 bis Римського статуту МКС, а також через створення міжнародного трибуналу *ad hoc* щодо злочину агресії;

– характеристику політичних факторів злочину агресії проти України, що значною мірою співпадають з феноменом і чинниками фашизацією російського політичного режиму, а саме: узурпація влади в росії; несформованість інститутів громадянського суспільства; відсутність реального виборчого права, реальної політичної опозиції та фактична монопартийність;

відсутність вільних, незалежних медіа, засобів масової комунікації; політична цензура; політичні репресії; неефективність заходів політики замирення агресора з боку суб'єктів міжнародного публічного права;

- класифікацію воєнно-насильницьких злочинів в контексті збройного конфлікту в Україні в залежності від категорії потерпілих, в результаті чого виділено та охарактеризовано дві групи відповідних кримінальних правопорушень: 1) воєнно-насильницькі злочини проти цивільного населення (ст. 433, ч. 1 і 2 ст. 438 КК України – воєнні злочини в частині тілесних ушкоджень, незаконного позбавлення волі, зґвалтувань та сексуального насильства, поневолення та катування, насильницького переміщення цивільного населення, умисного вбивства цивільного населення; ст. 442 КК України); 2) воєнно-насильницькі злочини проти військовослужбовців (ст. 434 КК України; ч. 1 і 2 ст. 438 КК України – воєнні злочини в частині жорстокого поводження з військовополоненими, у тому числі й у випадках застосування заборонених засобів, методів ведення війни, внаслідок яких військовослужбовець визнаний потерпілим, в тому числі випадки, пов'язані з умисним вбивством);

- інформаційну модель стану воєнно-насильницької злочинності проти цивільного населення, в якій визначено рівень, з'ясовано структуру, для якої характерним є переважання жорстокого поводження у виді погроз умисним вбивством, заподіяння тілесних ушкоджень, катування та незаконне позбавлення волі (74 %); кожен п'ятий (20,4 %) такий злочин – поєднаний з умисним вбивством (ч. 2 ст. 438 КК України); частка сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом, складає близько 5,6 %;

- доктринальне положення про особливий контекстуальний елемент юридичного складу геноциду, вчинюваного проти української політичної нації як захищеної групи осіб, що виявляється в історичній тягlosti систематичних, у виді політики російської держави, намагань знищити українську націю у більш ніж сторічний ретроспективі, включаючи попередній геноцид – Голодомор 1932–1933 років;

- наукове розуміння дворівневого механізму вчинення геноциду проти української політичної нації в контексті збройної агресії росії, який на поверхневому зрізі охоплює масові вбивства українців, умисні напади на укриття, шляхи евакуації та гуманітарні коридори, невибіркове бомбардування житлових районів, а на глибшому – атаку на базові засновки української політичної нації – урбіцид та ідентоцид – знищення просторових осередків відтворення нації, її культури, історичної пам'яті і засобів її міжпоколінної ретрансляції (музеї, архіви, заклади освіти тощо);

- наукове пояснення факторів воєнно-насильницької злочинності серед російських комбатантів і дотичних до них суб'єктів, у структурі яких виділено такі: міфологізовано-фальсифікований світогляд російських військовослужбовців та інших суб'єктів воєнних злочинів з російського боку; невротична соціальна установка на боротьбу, що підживлює запит на війну;

патерналізм й запит на підкорення; криміногенний ескапізм та ресентимент; феномени «перевизначення зла» й «віддзеркалення»; фальсифікація, дегуманізація образу українського військовослужбовця; активне використання мови ворожнечі; травма війни тощо;

– розуміння факторів геноциду українського народу (української політичної нації), в числі яких описано та пояснено такі: історично зумовлена експансіоністська, шовіністична політика російської держави; геополітично-стратегічна та культурна неповнота російського імперського конструкту за відсутності домінування над українським народом; колективно-безсвідомі, ресентиментарні спонуки до атаки на європейську культуру; психопатичність президента російської федерації;

– концептуальне бачення міжнародного виміру протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті збройного конфлікту в Україні, у якому виділено чотири базові напрями кримінально-превентивної діяльності: 1) дипломатична превенція; 2) притягнення росії до міжнародно-правової відповідальності; 3) реалізація репресивно-превентивних заходів в системі міжнародної кримінальної юстиції; 4) активізація та об'єктивізація діяльності міжнародних інституцій, спрямованої на припинення триваючих воєнно-насиленницьких злочинів;

дістало подальшого розвитку:

– наукове розуміння війни як складного соціокультурного феномену, що акумулює у собі не тільки військові, бойові фактори соціодинаміки, а й низку дискурсивних, символічних, ментальних, ціннісних та мотиваційних змін, що відбуваються у системах соціальної діяльності, масової свідомості й безсвідомого, в результаті чого виділено та охарактеризовано сім базових соціальних ефектів дії цього феномену: 1) різка й фактурна диференціація суспільства, пов'язана з різними груповими реакціями на початок повномасштабної війни; 2) консолідація української політичної нації, заснована на спільній травмі, установці на боротьбу, ресентименті; 3) загострення стану соціального неадеквату; 4) формування соціально-часових фронтів; 5) поява нових мовних форм та зміна акустичного простору життєдіяльності; 6) нова комеморативна культура увіковічення жертв війни й туги за загиблими; 7) трансформація цінностей під впливом війни;

– положення про стан наукової розробленості проблем відтворення воєнно-агресивної злочинності, в результаті чого обґрунтовано потребу у науковому визначенні змісту, причини, особистісного виміру, особливості детермінації злочину агресії, воєнних насильницьких злочинів, геноциду в контексті сучасної російсько-української війни, а також у розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності протидії цим кримінальним практикам;

– визначення основного безпосереднього об'єкту злочину, передбаченого ст. 437 КК України, як міжнародно формалізованих на конвенційному рівні суспільних відносин з охорони суверенітету,

територіальної цілісності держави, що унеможливлюють розв'язання спірних питань і розбіжностей між державами через силу або погрозу застосування сили;

- доктринальне положення про спеціального суб'єкта воєнного злочину, на підставі якого сформовано рекомендації щодо кваліфікації воєнних насильницьких злочинів з урахуванням ознак суб'єкта та контекстуального елементу – як розмежувальних із ординарними кримінальними правопорушеннями;

- система аргументів на користь того, що вчинювані росією в контексті збройної агресії проти України дії мають ознаки геноциду української політичної нації, що підтверджується агресивними наративами війни з претензійністю росії на панування над територіями України, про відсутність історичного підґрунтя для існування української політичної нації, представлення українців як екзистенційної загрози для росії і т. п.;

- положення про ситуативні фактори воєнно-насильницьких злочинів проти цивільного населення, що локалізують криміногенну детермінацію у форматі впливу таких типів ситуацій на особистість: 1) ситуація перекладання відповідальності на лідера, командира за вчинювані дії; 2) ситуація втягнення у злочинну діяльність за механізмами конформності, поєднаних з комплексом легітимізуючих заходів дегуманізації та деперсоналізації жертв; 3) група віктимогенних ситуацій;

- наукове бачення природи, особливостей прояву та видозмін насильницької злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною, під якою запропоновано розуміти комплекс кримінальних правопорушень, що вчиняються із застосуванням фізичного чи психічного насильства, умотивованих детермінованим війною упередженням щодо соціальних груп або конкретних осіб як представників таких груп;

- знання про особливості детермінації насильницької злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною, в структурі механізму якого виділено та охарактеризовано політичні, соціально-економічні, правові, культурно-психологічні фактори, наголошено на ключовій ролі соціально-психологічної політравми війни;

- концептуальне бачення національного виміру протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті збройного конфлікту в Україні, у структурі якого виділено 5 предметно-специфікованих сегментів механізму антикримінальної діяльності: 1) протидія веденню агресивної війни та запобігання повторному розв'язуванню її у майбутньому; 2) протидія воєнно-насильницькій злочинності проти цивільного населення; 3) протидія воєнно-насильницькій злочинності проти військовослужбовців; 4) протидія відтворенню геноцидальних практик; 5) протидія насильницькій злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться у дисертації, можуть бути використані:

— у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки проблем протидії злочину агресії, воєнним насильницьким злочинам, геноциду, а також насильницьким кримінальним правопорушенням на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною (акти впровадження результатів дисертаційного дослідження в наукову діяльність Харківського національного університету внутрішніх справ від 24.12.2024 року та Одеського державного університету внутрішніх справ від 17.01.2025 року);

— у правотворчості – для надання пропозицій щодо змін і доповнень до Кримінального кодексу України в частині його гармонізації з положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду, удосконалення кримінально-правових засобів охорони життя комбатантів, а також цивільного населення від воєнних насильницьких злочинів, геноциду, злочинів проти людяності;

— у правозастосовній діяльності – для надання рекомендацій щодо удосконалення правових, організаційно-управлінських, технічних, тактико-кримінологічних, віктимологічних напрямів і заходів протидії воєнно-насильницькій злочинності, зокрема злочинів, вчинюваних військовослужбовцями Збройних Сил України та проти них, а також для удосконалення підходів щодо кваліфікації випадків так званого конвенційного спричинення смерті комбатантам на боці України, кваліфікації воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності у їх розмежуванні один з одним і з ординарними кримінальними правопорушеннями;

— в освітньому процесі – при викладанні дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», похідних від них навчальних дисциплін у закладах вищої освіти, а також при написанні монографій, підручників, посібників (акти впровадження в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 24.12.2024 року та Одеського державного університету внутрішніх справ від 06.01.2025 року).

Апробація матеріалів дисертації. Дисертаційне дослідження обговорювалось на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Одеського державного університету внутрішніх справ. Окремі його результати оприлюднені на таких наукових заходах: 1) Науково-практична конференція «Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації» (м. Харків, 16 квітня 2021 р.); 2) міжнародна науково-практична конференція «Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід» (м. Вінниця, 28 жовтня 2022 р.); 3) Науково-практична конференція «Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану» (м. Вінниця, 7 грудня 2022 р.); 4) Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (м. Вінниця, 9 грудня 2022 р.); 5) Міжнародна науково-практична конференція «Maritime security of the Baltic-Black sea region: challenges and threats» (м. Одеса, 23 грудня

2022 р.); 6) Міжнародний науково-практичний круглий стіл «Крим – це Україна: стратегія деокупації та реінтеграції»; 7) Міжнародна науково-практична конференція «Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану» (м. Кам'янець-Подільський, 24 листопада 2023 р.); 8) Міжнародний науково-практичний круглий стіл «Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні» (м. Київ, 14–15 березня 2024 р.); 9) Міжнародна науково-практична конференція «Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама» (м. Вінниця, 19 квітня 2024 р.); 10) Всеукраїнська науково-практична конференція «Правові реалії сьогодення» (м. Харків, 15 травня 2024 р.); 11) Науково-практичний круглий стіл «Захист прав людини в українській моделі перехідного правосуддя» (м. Харків, 14 червня 2024 р.); 12) : Наукові читання «Пенітенціарна система: історія, сучасність, майбутнє» (м. Чернігів, 13 вересня 2024 р.); 13) Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів» (м. Київ, 31 жовтня 2024 р.); 14) II Міжнародна науково-практична конференція «Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама» (м. Вінниця, 16 квітня 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 43 наукових працях, у тому числі: 1 одноосібна монографія, 6 статей у періодичних наукових виданнях, що індексуються у наукометричних базах Scopus та Web of Science, 22 статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук (категорії «Б»), 14 тез доповідей на науково-практичних конференціях, круглих столах, наукових читаннях.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана здобувачем самостійно. Викладені у дисертації положення, що виносяться на захист, розроблені ним особисто. У співавторстві опубліковано десять наукових праць, частка дисертанта в яких складає не менше ніж 30 %, а саме:

– Ковальов І. В., Сокурєнко В. В., Гладкова Є. О., Шатрава С. О., Кріцак І. В. Тактики і стратегії протидії злочинності як перспективний напрям наукових досліджень О. М. Бандурки та О. М. Литвинова: духовно-ціннісні аспекти проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 442–446 (досліджено окремі складові стратегії протидії злочинності з позицій кримінології війни);

– Греченко В. А., Сокурєнко В. В. Особливості стану та протидії воєнно-контекстуальної злочинності в УРСР у роки другої світової війни (1941–1942 рр.): історико-кримінологічний аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 4. Т. 3. С. 115–121 (проаналізовано рівень та окремі воєнно обумовлені детермінанти ординарної злочинності);

– Кріцак І. В., Передерій О. С., Сокурєнко В. В. Кримінологічні засади протидії кримінальній активності неповнолітніх у кіберпросторі в контексті проблеми втягнення неповнолітніх у підривноу діяльність проти України. *Вісник*

Кримінологічної асоціації України. 2024. № 3 (33). С. 900–913 (визначено зв'язок злочину агресії та втягнення неповнолітніх у підривну діяльність проти України);

– Сокурєнко В. В., Передерій О. С., Абламська В. В. Втягнення неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність в кіберпросторі: феномен та засади протидії. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 1 (34). С. 635–653 (досліджено особливості детермінації насильницьких злочинів, вчинюваних неповнолітніми внаслідок їх втягнення у підривну діяльність у кіберпросторі);

– Sokurenko V., Krykun V., Zhuravlova Z., Brusakova O., Kritsak I., Savchuk T. Criminology of war in the current realities and the need for its development in Ukraine. *DIXI*. 2023. Vol. 25. № 1. P. 1–12 (визначено поняття кримінології війни як галузі кримінологічної доктрини, описані її задачі, окремі складові предмету);

– Minchenko S. I., Korotiyuk O. V., Sokurenko V., Kritsak I., Savchuk T. War and peace in the conditions of the present day: global, spiritual-value, scientometric, criminology aspects. *Lex Humana*. 2023. №. 3. Vol. 15. e2564. P. 88–100 (визначено окремі детермінанти агресивної війни на геополітичному та ціннісному рівнях);

– Shvets D., Kobko Y., Sokurenko V. Legal and economic issues of national security management in Ukraine: objective values and national interests in the context of war. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9. №. 2. P. 222–229 (розкрито сутність окремих загроз національній безпеці в контексті російсько-української війни);

– Sokurenko V., Hanenko I., Orlov Yu., Korotiyuk M., Kritsak I. War as A Socio-Cultural Phenomenon: A Criminological Perspective and Conceptualization with Empirical Study in Ukraine. *Syariah: Jurnal Hukum dan Pemikiran*. 2024. Vol. 24 No. 1. P. 18–34 (охарактеризовано війну як соціокультурний та політико-правовий феномен, визначено її вплив на злочинність);

– Sokurenko V., Savchuk R., Hanenko I., Cherniienko A. Military-Aggressive Crime as A Subject of War Criminology. *Archives Des Sciences*, 2024. Vol. 74, Iss. 2. P. 133–139 (надано поняття воєнно-агресивної злочинності, визначено її кримінально-правові межі);

– Березовенко Л. С., Сокурєнко В. В. Окремі проблеми реінтеграції Криму в сфері освіти. *Крим – це Україна: стратегія деокупації та реінтеграції* : матер. Міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Одеса, 24 лютого 2023 року). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 21–24 (охарактеризовано загрози національній безпеці у сфері реалізації стандартів освіти країни-агресора).

Структура та обсяг дисертації визначені її метою і завданнями. Робота складається зі списку умовних позначень, вступу, 5 розділів, що об'єднують 17 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (635 найменувань) і 6 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 608 сторінок. Із них основний текст займає 475 сторінок, список використаних джерел – 77 сторінок, додатки – 36 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, описано її зв'язок із програмами, планами, темами наукових досліджень, охарактеризовано ступінь наукової розробленості, визначено об'єкт, предмет, мета, задачі дослідження, його методи, описано основні складові наукової новизни, їх практичне значення, відомості про апробацію, публікації автора, структуру дисертації.

Розділ 1 «Воснно-агресивна злочинність як об'єкт кримінологічного аналізу» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Війна як соціокультурний феномен»* розкрито сутність та прояви війни як складного соціокультурного феномену, що акумулює у собі не тільки військові, бойові фактори соціодинаміки, а й низку дискурсивних, символічних, ментальних, ціннісних та мотиваційних змін, що відбуваються у структурах, системах соціальної діяльності, масової свідомості й безсвідомого. Виділено та охарактеризовано сім базових соціальних ефектів цього феномену: 1) різка й фактурна диференціація суспільства, пов'язана з різними груповими реакціями на початок повномасштабної війни; 2) консолідація української політичної нації, заснована на спільній травмі, установці на боротьбу, ресентименті; 3) загострення стану соціального неадеквату як результат заснованого на тривожності війни звуження мислення, невідповідності мислення дійсності й діяльності; 4) формування соціально-часових фронтів, метафізичних ліній боротьби за час. Війна росії проти України – війна минулого проти майбутнього, часу повільного проти швидкого, епіметеїзму проти прометеїзму; 5) поява нової мови та зміна акустичного простору життєдіяльності. Поширюються дискурсивні практики дегуманізації; 6) нова комеморативна культура довкола увіковічення жертв війни й туги за загиблими. Така культура є зрозумілою, закономірною, однак консервує мотиви мстивості, прагнення до відплати, ресентименту; 7) трансформація цінностей під впливом війни. Відбувається актуалізацію передусім вітальних цінностей первинного порядку: життя, здоров'я своє та близьких осіб. З іншого – зростає ціннісна вага держави. Подібний зсув не властивий ординарному суспільству, виявляє виключно воєнно-контекстуальну ціннісну панораму.

З позицій агресора війна також накладає свій відбиток на динаміку і характер функціонування систем соціальної діяльності в російському суспільстві: 1) елімінація українства як такого; 2) «перевизначення зла», за якого війна постала фактором радикалізації політичної пропаганди, керованого державою конструювання альтернативних, значною мірою міфологічних реальностей (контрреальностей), що гостро контрастують з дійсністю; 3) зміцнення засад сучасного російського фашизму, який є неідеологічним, епіметеїстичним, історично-травматичним, ресентиментарним феноменом російської культури. Війна є чинником культури фашизації у сучасній росії.

Підрозділ 1.2 *«Кримінологія війни: поняття, завдання, предмет»* присвячено доктринальній специфікації кримінологічних досліджень явищ і процесів, пов'язаних з війною. Під кримінологією війни запропоновано

розуміти інтегративний напрям кримінологічних досліджень, що має на меті гносеологічну специфікацію та прикладну інституціоналізацію відповідних інтелектуальних та безпосередніх кримінально-превентивних практик під запити зниження частоти відтворення збройних конфліктів (війн) та інтенсивності злочинних порушень фундаментальних прав людини, що відбуваються у їх контексті, в тому числі й період повоєнного транзиту.

До основних завдань кримінології війни віднесено такі: 1) виявлення, науковий опис та пояснення кримінологічно значущих структур, ознак та властивостей війни як широкого соціально-політичного, культурно-психологічного феномену; 2) формування інформаційних моделей злочинності, пов'язаної з війною; 3) дослідження та систематизація знань про особливості детермінації агресивних воєн, злочинів війни; 4) розробка наукових уявлень про осіб, які вчиняють воєнні та пов'язані з війною злочини, в тому числі й розв'язують та ведуть агресивну війни; 5) удосконалення розуміння механізму індивідуальної злочинної поведінки за категоріями кримінальних правопорушень, що складають феномен злочинів війни; 6) поглиблення та специфікація наукового знання про жертв війни, їх видового розмаїття, характеру та особливостей травматизації, впливу останнього на процес подальшої криміналізації та/або віктимізації суспільства, окремих соціальних груп; 7) формування сучасного розуміння впливу збройних конфліктів на геополітичні процеси, в тому числі й з позиції детермінації інших збройних конфліктів, інтенсифікації процесів відтворення злочинів міжнародного характеру; 8) сприяння у розвитку концепції перехідного правосуддя, кримінологічної специфікації її компонентів задля зниження криміногенного потенціалу поствоєнного транзиту.

Предмет кримінології війни запропоновано визначити через 10 базових складових: війна як суспільно-політичний, колективно-психологічний феномен; кримінологічна феноменологія війни (злочинна війна та злочинність війни); детермінація злочинів війни; особистість кримінального правопорушника; механізм індивідуальної кримінально протиправної поведінки; жертви війни (кримінологічна віктимологія війни); кримінологічна феноменологія та детермінація обумовлених війною кримінальних правопорушень; протидія злочинам війни та пов'язаним з війною кримінальним правопорушенням; кримінологічне забезпечення перехідного правосуддя; кримінологічна феноменологія, детермінація та протидія глобальним кримінальним та криміногенним ефектам збройного конфлікту. Наголошено, що на окреме дослідження в межах кримінології війни заслуговує криміногенний потенціал вчинення міжнародних злочинів, обумовлених триваючим збройним конфліктом, який в тому числі виражається у: 1) втягненні інших країн до збройного конфлікту як його учасника та поповнення особами з числа військово-політичного керівництва переліку осіб, винних у веденні агресивної війни, подальшої її ескалації із супутньою інтенсифікацією воєнних та інших міжнародних злочинів; 2) детермінації інших збройних конфліктів, в

інших регіонах: а) як важелів асиметричного впливу на геополітичних супротивників (особливо вразливими в цьому аспекті є країни так званого глобального Півдня, Близькосхідний регіон); б) як сприятливої криміногенної ситуації, коли здатність до спротиву агресорові, ефективність можливої міжнародної допомоги жертві буде зниженою у зв'язку з іншим триваючим збройним конфліктом вищої інтенсивності.

У підрозділі 1.3 *«Военно-агресивна злочинність як складова предмету кримінології війни»* здійснено концептуалізацію категорії «военно-агресивна злочинність» як складової предмету кримінології війни. Военно-агресивна злочинність визначена як специфічна форма агресивно-насиленницької злочинності, представленій комплексом злочинів агресії, воєнних насильницьких злочинів, геноциду, злочинів проти людяності та кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті, що детермінуються, проявляються у зв'язку зі збройним конфліктом (пов'язані з війною); вона має бінарну природу, що поєднує, предметно-діяльнісні прояви мегалотимно-ресентиментарної екзистенції страху та агресивної несвободи, сполученої з комплексом вини перед вимогами сучасної західної культури (блок кримінальної акції), а також травматичну ненависть й ворожість до агресора (блок кримінальної реакції).

Встановлено, що агресивно-насиленницькі злочини на ґрунті ненависті, пов'язані з війною, – це насильницькі злочини, які: а) мають в своїй основі ненависть, пов'язану з афіліацією жертви із агресором за ознакою мови, національності, політичних поглядів, релігійної конфесії тощо. Ці злочини відтворюються як на контрольованій Урядом України території України, так і на тимчасово окупованих територіях – щодо осіб з проукраїнською позицією, прихожан та священнослужителів Української православної церкви та/або таких, які мали досвід участі в Антитерористичній операції, Операції Об'єднаних сил до 24.02.2022р. – на території окремих районів Донецької та Луганської областей – тимчасово окупованих росією з 2014 р. територіях України; б) мають в своїй основі ненависть на ґрунті бездіяльності у відсічі збройній агресії громадян України.

У підрозділі 1.4 *«Стан наукової розробленості та методологічні засади дослідження воєнно-агресивної злочинності»* встановлено наявність істотного доробку, сформованого як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями, які забезпечили надійний доктринальний фундамент для розгортання подальших кримінологічних концепцій злочинності в умовах війни, а так само власне злочинної війни як такої. Детально розробленими є проблеми відтворення сексуального насильства в контексті збройного конфлікту, правової оцінки злочину агресії, воєнних насильницьких злочинів, геноциду. Певна увага приділялася у дослідженні природи сучасного російського фашизму, його впливу на безпекову конфігурацію в Європі, світі, впливу на подальшу модель стратегії забезпечення національної безпеки України. Разом з тим встановлена відсутність фокусованого дослідження воєнно-агресивної злочинності як цілісного кримінологічного феномену. Задля вирішення цих питань

запропоновано до використання структурований методологічний базис пізнавальної діяльності. Він ґрунтується на діалектичному детермінізмі, передбачає оперування феноменологією, соціальним конструктивізмом, екзистенціалізмом, а також широким арсеналом загальнонаукових та окремих наукових методів пізнання.

Розділ 2 «Злочини агресії: юридичний зміст, стан та фактори відтворення» складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 2.1 «Злочин агресії (ст. 437 КК України) проти України: кримінально-правова характеристика та кримінологічний вимір» встановлено та обґрунтовано, що злочин агресії має кумулятивний суспільно небезпечний характер, системно та грубо порушуючи не тільки мир і міжнародний правопорядок, а й низку фундаментальних прав людини. У 2014 р. кількість злочинів, передбачених ст. 437 КК України, склала – 1, у 2015 р. – 38, у 2016 р. – 11, у 2017 р. – 21, у 2018 р. – 4, 2019 р. – 6, 2020 р. – 4, 2021 р. – 8, 2022 р. – 67, 2023 р. – 25, 2024 – 29, за 6 місяців 2025 р. – 2. Об'єкт злочину, передбаченого ст. 437 КК України, – комбінований: міжнародні суспільні відносини з охорони суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності держави, що унеможливорює розв'язання спірних питань і розбіжностей через силу або погрозу застосування сили. Обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони є лише суспільно небезпечне діяння. Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 437 КК України, – спеціальний: вище військово-політичне керівництво країни-агресора, представники збройних сил та інших підрозділів, які беруть участь у веденні агресивної війни на рівні старшого та вищого офіцерського складу. Суб'єктний склад ведення агресивної війни охоплює військових начальників тактичного рівня управління. Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Обґрунтовується необхідність в удосконаленні чинної редакції ст. 437 КК України у напрямку її гармонізації з положеннями Римського статуту МКС щодо забезпечення необхідної деталізації й термінологічної синхронізації ознак складу цього злочину з елементами злочину агресії, зафіксованими у ст. 8 bis Римського статуту МКС.

У підрозділі 2.2 *«Кримінологічна характеристика особистості злочинця-агресора»* розроблено кримінологічну типологію злочинців-агресорів. За характером та обсягом політичної та неформальної влади виділено п'ять основних типів: верховний лідер, елітарний злочинець, системний функціонер вищого рівня, виконавець тактичного рівня та союзник вищого рівня.

Надано опис окремих ознак індивідуального кримінологічного профілю неординарного злочинця-агресора в особі президента російської федерації В. В. Путіна (ти злочинця – верховний лідер). Його особистість охарактеризована як психопатична, психотравмовано-некрофільна, нарцистична, схильна до гіперкомпенсації; мегалотим-ресентиментал зі зниженою емпатією, не чутливістю до страждань інших людей; у його спонуках сполучається прагнення до домінування й нумінозність. «Некрофільна», нав'язлива замкненість на неіснуючому у дійсності об'єкті вкладається й у

пояснювальну модель травми як атаки на відкритість соціального часу.

Елітарний злочинець – кримінологічний тип злочинця-агресора, що входить до пулу верховного лідера – відносно вузького кола осіб, які складають дорадче та/або безумовно виконавське для верховного лідера коло осіб. Системний функціонер вищого рівня – керівник міністерства, відомства, що не є довіреною особою верховного лідера, не входить до кола його найближчого оточення, однак безумовно та беззаперечно готовий на виконання будь-якого його або представника його пулу наказу, розпорядження, що стосуються планування, розв’язування та ведення агресивної війни. Виконавці тактичного рівня – командувачі родів військ, бригадні генерали збройних сил російської федерації. Союзник вищого рівня – особа, яка не входить до пулу верховного лідера через брак довіри, фанатично не відданий йому, однак з огляду на політичну кон’юнктуру вимушений (вимушено-добровільний підтип) або прагне (корисливий підтип) рахуватися (задовольняти) з інтересами вказаного лідера та виконувати його вказівки/прохання щодо участі у розв’язуванні, веденні агресивної війни.

У підрозділ 2.3 *«Детермінація злочину агресії проти України»* увага фокусується на факторах, що впливають на відтворення злочині агресії. Виділено, надано опис та пояснення таким культурно-психологічним детермінантам: сучасний російський фашизм як комплексний культурно-психологічний феномен, відсутність історичної рефлексії на рівні масових соціальних практик, збереження імперської комеморації, патерналізму, практик ресентименту; стан соціального неадеквату як відірваності мислення від дійсності та діяльності; примус до збереження й поглиблення утопічно-ідеологічного неадеквату при реальній дегуманізації, поширених практик знелюднення, у поєднанні з колективною політравмою; підживлювання оборонної свідомості населення; інституціоналізація перевизначення зла та атаки на західну цивілізацію. В числі політичних факторів виділено та охарактеризовано узурпацію влади, несформованість інститутів громадянського суспільства, відсутність реального виборчого права, реальної політичної опозиції та фактична монопартійність, відсутність вільних, незалежних засобів масової інформації та масової комунікації, цензура. Встановлено, надано опис та пояснення зовнішньо-колоніальному (історично та географічно зумовлених взаєминах між росією та Україною) та внутрішньому контуру факторів віктимізації. В структурі останніх наголошено на деструктивній ролі стратегічних недоліків в системі управління озброєнням: надмірний та неконтрольований розпродаж озброєння, необґрунтоване списання, розкрадання; антидержавницькі дії з мобілізаційним резервом; злочинність в оборонно-промисловому комплексі; олігархізація. Надано характеристику міжнародному контуру віктимогенних факторів.

Розділ 3 «Воснно-наси́льницькі злочини та геноцид в контексті російської агресії проти України: кримінально-правовий аналіз і кримінологічна характеристика» складається із п’яти підрозділів.

Підрозділ 3.1 «Система воєнно-насильницьких злочинів: кримінально-правовий вимір» презентує кримінально-правове дослідження системи воєнно-насильницьких злочинів. Останні поділено на дві групи в залежності від категорії потерпілих від їх вчинення. Першу групу становлять воєнно-насильницькі злочини проти цивільного населення (ст. ст. 433, 438, 442 КК України). Другу групу – воєнно-насильницькі злочини проти військовослужбовців (ст. ст. 434, 438 КК України). Запропоновано низку рекомендацій щодо особливостей кваліфікації різних видів воєнно-насильницьких злочинів та їх відмежування від злочинів проти людяності з урахування наявних з цього приводу доктринальних позицій. Встановлено, наголошено та обґрунтовано, що до означеної категорії злочинів слід включити і злочини проти людяності. Запропоновано доповнити КК України статтею 440-1 «Злочини проти людяності» (виключивши статтю 442-1). Розроблено текст відповідного законопроекту.

У *підрозділі 3.2 «Стан воєнно-насильницької злочинності проти цивільного населення в контексті російської агресії проти України»*. З'ясовано та доведено, що частка злочинів щодо цивільних осіб у загальній структурі воєнної злочинності складає приблизно 70 % від офіційно зареєстрованих статистичних даних (решта 30 % припадає на військовослужбовців, посягання на власність, воєнні злочини проти довкілля). З них – майже 99 % мають насильницький характер. Апроксимовані результати обчислення рівня воєнно-насильницьких злочинів, передбачених ч. 1 ст. 438 КК України, проти цивільного населення такі: у 2022 р. – 42271, у 2023 р. – 42661, у 2024 р. – 18603. Ці дані не охоплюють латентну частину.

Серед воєнно-насильницьких злочинів проти цивільного населення за даними судової практики переважають жорстоке поводження у виді погроз умисним вбивством, заподіяння тілесних ушкоджень, катування та незаконне позбавлення волі (74 %). Кожен п'ятий (20,4 %) такий злочин, виходячи з даних судової практики, поєднаний з умисним вбивством (ч. 2 ст. 438 КК України). На сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом припадає 5,6 %. За період з 24.02.2022 по 30.04.2024 р. внаслідок воєнних злочинів загинули 10952 цивільні особи. Більшість з них – через дію зброї вибухової дії.

Близько 14000 цивільних осіб станом на початок 2025 р. незаконно позбавлені волі та силою утримуються представниками держави-агресора як на тимчасово окупованій території України, так і в російській федерації. Багатоепізодне супутнє насильство фіксується у понад 90 % випадків незаконного позбавлення волі цивільних осіб. Поширеним є сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом: сексуалізовані форми катувань, зґвалтування і сексуальне насильство поза катуваннями. Гострою є проблема депортації та незаконного переміщення дітей, кількість яких станом на початок 2024 року складає 19540 осіб. Узагальнені розрахунки латентної частини воєнно-насильницьких злочинів проти цивільного населення дають підстави

для висновку, що фактичний рівень цих злочинів є не нижчим за позначку у 70 тис. щороку, починаючи з 24.02.2022 року.

Обґрунтовано, що наявні факти воєнно-насильницьких злочинів з боку представників сил безпеки і оборони України, їх кількість, динаміка відтворення, кримінологічна структура й мотиваційне підґрунтя є суттєво відмінними від аналогічних злочинів, які вчиняються комбатантами на боці держави-агресора.

У підрозділі 3.3 *«Стан воєнно-насильницької злочинності проти військовослужбовців в контексті російської агресії проти України»* встановлено, що кількість загиблих військовослужбовців, яким спричинено смерть внаслідок воєнних злочинів (ч. 2 ст. 438 КК України) станом на 01.01.2024 р. складає 6 140 осіб. Ця цифра не враховує латентну частину. Окремими проявом цього сегменту воєнно-насильницьких злочинів є ті, що не спричинили смерть військовослужбовців (ч. 1 ст. 438 КК України).

Встановлено, що не менш як щодо 86 % військовополонених захисників України вчиняються воєнні насильницькі злочини, які не спричиняють смерті. Рівень воєнно-насильницької злочинності, пов'язаної з полоном, щодо українських військовослужбовців щороку сягає позначки не менш як 12 тис. фактів, які не спричинили смерті. Фізичне й психологічне насильство, катування щодо військовополонених, мають систематичний характер. Найбільш поширеними методами катувань є побиття, удари електричним струмом, погрози стратою, імітація страти та перебування у незручних позах, які викликають біль. Поширеними також є сексуалізовані форми катувань.

Підрозділ 3.4 *«Геноцид в контексті російської агресії проти України: проблеми визначення та фіксації стану»* присвячено вирішенню проблемних питань кваліфікації геноциду, визначенню його юридично значущих ознак. Доведено, що українська політична нація є однією із соціальних груп, захищених Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Дії, вчинювані росією в контексті збройної агресії проти України, мають ознаки геноциду української політичної нації. Це підтверджується агресивними наративами війни щодо претензійності росії на панування над територіями України, про відсутність історичного підґрунтя для існування української політичної нації, про штучність останньої тощо. Національність групи в даному випадку означає не етнічність, а політичність фактору соціально-групової консолідації. В основі злочину геноциду – прагнення росії повністю або частково знищити українців як політичну націю.

Обґрунтовується, що для правильної оцінки геноциду слід враховувати контекстуальний елемент – особливий формат неоколоніалізму. Російська імперськість, агресивний експансіонізм, шовінізм властивий всьому періоду існування російської держави. Врахування цього контекстуального елементу у виді продовжуваної політики експансії російської федерації щодо України, елімінації засновків формування та розвитку українців як політичної нації із власним, суверенним державницьким проектом, що реалізується в межах

євроінтеграційної парадигми є обов'язковим при кваліфікації суспільно небезпечних діянь, розмежування геноциду із суміжними складами злочинів.

Встановлено, що поверхневий рівень схеми геноциду охоплює вчинювані російською армією масові вбивства, умисні напади на укриття, шляхи евакуації та гуманітарні коридори, невибіркове бомбардування житлових районів, військова облоги. Глибинний рівень цієї схеми передбачає атаку на політичну націю, охоплюють діяння щодо руйнації базових засад її відтворення: просторового осередку (населених пунктів), культури, історичної пам'яті і засобів її міжпоколінної ретрансляції. На цій підставі доведено, що як прояви геноциду мають кваліфікуватися прояви урбіциду та ідентоциду – цілеспрямовані атаки на об'єкти відтворення складових української культури у населених пунктах, життєзабезпечення (складові енергосистеми, заклади охорони здоров'я тощо), заклади освіти, музеї, бібліотеки, архіви, книгодрукарні, а також незаконне переміщення, вивезення дітей з тимчасово окупованих територій на територію російської федерації, занурення їх у російський культурний ландшафт, стирання їх української ідентичності. Такий підхід може бути основою для удосконалення конвенційної, нормативної дефініції геноциду та відповідної правозастосовної практики.

У підрозділі 3.5 *«Особливості детермінації воєнно-насильницької злочинності та геноциду в контексті російської агресії проти України»* виділено дві основні групи факторів: 1) фактори воєнно-насильницької злочинності серед російських комбатантів і дотичних до них суб'єктів; 2) фактори воєнно-насильницької злочинності серед комбатантів та інших суб'єктів сектору безпеки та оборони України. В структурі першої групи виділено та охарактеризовано такі: а) фактори воєнно-насильницької злочинності проти цивільного населення України: міфологізовано-фальсифікований світогляд російських військовослужбовців та інших суб'єктів воєнних злочинів з російського боку; невротична соціальна установка на боротьбу, що підживлює запит на війну, участь у ній; фактор патерналізму й запит на підкорення; криміногенний ескапізм та ресентимент; геноцидальна політика російської держави щодо української політичної нації. Суттєвим елементом геноцидальної політики є «перевизначення зла» й тактика «віддзеркалення»; б) маргінальність та прекарність соціальної структури російського суспільства; в) ситуативні фактори воєнно-насильницьких злочинів проти цивільного населення локалізують криміногенну детермінацію у форматі впливу ситуації на особистість: ситуація перекидання відповідальності на лідера, командира за вчинювані дії; ситуація втягнення у злочинну діяльність за механізмами конформності, поєднані з комплексом легітимізуючих заходів дегуманізації та деперсоналізації жертв.

Самостійне значення мають і віктимогенні ситуації. Вони пов'язані з необачними або вимушеними контактами населення на окупованій території з російськими військовослужбовцями.

Серед факторів воєнно-насильницької злочинності проти українських військовослужбовців виділено та охарактеризовано такі: фальсифікація конструкту й образу українського військовослужбовця як ворога та «нациста»; активне використання мови ворожнечі й інших засобів політичної пропаганди, що зумовлюють дегуманізацію українських військовослужбовців; травма війни; ситуативні фактори, пов'язані переважно із умовами вчинення воєнно-насильницьких злочинів проти українських військовослужбовців в місцях їх утримання як військовополонених.

В числі факторів геноциду проти українського народу (української політичної нації) акцентовано увагу на таких: історично зумовлена експансіоністська, шовіністична політика російської держави; геополітично-стратегічна та культурна неповнота російського імперського конструкту за відсутності домінування над українським народом; колективно-безсвідомі, ресентиментарні спонуки до атаки на європейську культуру; психопатичність президента російської федерації.

Розділ 4 «Насильницька злочинність на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною» вміщує два підрозділи.

Підрозділ 4.1 «Насильницька злочинність на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною: поняття, ознаки, тенденції відтворення» присвячено визначенню поняття, виявленню, опису та поясненню ключових ознак й тенденцій відтворення насильницької злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною. Під цією злочинністю запропоновано розуміти комплекс кримінальних правопорушень, що вчиняються із застосуванням фізичного чи психічного насильства, умотивованих детермінованим війною упередженням щодо соціальних груп або конкретних осіб як представників таких груп.

Для злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною характерним є: складна соціально-правова природа; агресивний і жорстокий характер кримінальних правопорушень, що складають її зміст; розлогий мотиваційний комплекс, обтяжений ефектами тривожності, ресентименту, упередженості; значима роль криміногенної ситуації, що містить у собі афілійований з війною тригер; специфічність жертви, що суб'єктивно ідентифікується з тригером війни. Фіксується збільшення кількості насильницьких злочинів, що вчиняються на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною, появою нових різновидів дискримінації за воєнно-політичною ознакою та водночас їх латентизації, соціального толерування.

У підрозділі 4.2 «Детермінація насильницької злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною» надано характеристику політичним, соціально-економічним, правовим, культурно-психологічним та ідеологічним факторам відтворення насильницької злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною. Триваючий збройний конфлікт, агресія з боку росії є найбільш соціально значимими, визначальними у детермінаційному конгломераті цієї злочинності, зумовлюють дію конкуруючої віктимності, ресентиментарних компресорів з політичними конотаціями, що суб'єктивно легітимізують

наси́льство. Культурно-психологічні чинники виявляються у системних вадах суспільної свідомості, «звиканні» до насильства деформації правової культури, викривлення системи цінностей. Значущою є й роль медіа та соціальних у розпалюванні ненависті, поглибленні ліній соціальних розколів, поширенні мови ворожнечі.

Розділ 5 «Протидія воєнно-агресивній злочинності в контексті російської агресії проти України» складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 5.1 «Стратегічні засади протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті російської агресії проти України» містить результати розробки доктринальної моделі стратегії протидії воєнно-агресивній злочинності. У її структурі виділено та охарактеризовано три основні компоненти: концептуальний, інституціональний та операційний.

Концептуальний компонент стратегії відображає ідеологічні, ціннісно-світоглядні засновки відповідної кримінологічної діяльності. В його основі – ліберально-гуманістична парадигма, установка на свободу й цінність людини, вільної і відповідальної соціальної діяльності у відкритому, демократичному суспільстві з ліберальним устроєм. Обґрунтовується необхідність на всіх рівнях комунікації забезпечити утвердження дійсних причин російської агресії: російський шовінізм, російський фашизм, агресія, експансія, геноцид українського народу. Інституціональний компонент доктринальної моделі стратегії протидії воєнно-агресивній злочинності визначає структурно-функціональний каркас розгортання антикримінальних заходів та охоплює п'ять базових напрямів: 1) підвищення інституціональної спроможності України як держави забезпечити нормальне, адекватне викликам функціонування сектору безпеки і оборони; 2) військово-коаліційна робота; 3) реформування ООН у напрямі підвищення ефективності її діяльності з підтримки миру; 4) деполітизація діяльності МКС; 5) створення міжнародного трибуналу *ad hoc* щодо злочину агресії.

Операційний компонент війни включає низку конкретних напрямів діяльності: 1) силові заходи коаліційної відсічі збройній агресії російської федерації; 2) інтенсифікація російсько-української фронтиризації; 3) формування та політична діалогізації інтелектуальної еліти української нації; 4) формування та реалізація конституанти; 5) зміцнення національної та культурної ідентичності українців; 6) зміцнення ідеологічного підґрунтя оборонної активності, військової діяльності; 7) протидія руху рашизму тощо.

У підрозділі 5.2 «Міжнародний вимір протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті російської агресії проти України» представлено характеристику чотирьом базовим напрямам міжнародного виміру протидії воєнно-агресивній злочинності: 1) дипломатична превенція; 2) притягнення до міжнародно-правової відповідальності російської держави за акт агресії проти України, а також за порушення Конвенції про запобігання геноциду та покарання за нього; 3) реалізація репресивно-превентивних заходів в системі міжнародної кримінальної юстиції; 4) активізація та об'єктивізація діяльності

міжнародних інституцій, спрямованих на припинення триваючих воєнно-насильницьких злочинів.

В межах дипломатичної превенції наголошено на важливості та необхідності: а) створення регіональних військових альянсів для відсічі агресії російської федерації, локалізовані у Балто-Чорноморському поясі геополітичної напруженості; б) створення гуманітарних альянсів для забезпечення продовольчої, санітарної та фізичної безпеки людей, які, зокрема, перебувають на тимчасово окупованих територіях; в) політико-правова ізоляція російського істеблішменту, санкційної політики тощо. Наведено систему аргументів на користь необхідності підвищення ефективності діяльності МКС, а також створення міжнародного кримінального трибуналу *ad hoc* щодо злочину агресії проти України.

У підрозділі 5.3 «Національний вимір протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті російської агресії проти України» зосереджено увагу на перспективах удосконалення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність, а також широкого арсеналу заходів кримінологічного характеру. Визначено заходи віктимологічного запобігання воєнним насильницьким злочинам проти цивільного населення, що опинилося на тимчасово окупованих територіях. Здійснено кримінологічну специфікацію окремих компонентів перехідного правосуддя в контексті зниження агресивного потенціалу постконфліктного періоду, запобігання насильницькій злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною.

ВИСНОВКИ

В результаті здійсненого дослідження сформовано цілісну систему наукового знання про феномен, детермінацію та протидію воєнно-агресивній злочинності. Основні з цих положень можуть бути зведені до такого.

1. Охарактеризовано війну як соціокультурний феномен.

Встановлено, що війна акумулює у собі не тільки військові, бойові фактори соціодинаміки, а й низку дискурсивних, символічних, ментальних, ціннісних та мотиваційних змін, що відбуваються у системах соціальної діяльності, масової свідомості й безсвідомого, в результаті чого виділено та охарактеризовано сім базових соціальних ефектів дії цього феномену: 1) різка й фактурна диференціація суспільства, пов'язана з різними груповими реакціями на початок повномасштабної війни; 2) консолідація української політичної нації, заснована на спільній травмі, установці на боротьбу, ресентименті; 3) загострення стану соціального неадеквату; 4) формування соціально-часових фронтів; 5) поява нових мовних форм та зміна акустичного простору життєдіяльності; 6) нова комеморативна культура увіковічення жертв війни й туги за загиблими; 7) трансформація цінностей під впливом війни. Війна також вплинула на динаміку і характер функціонування систем соціальної діяльності в російському суспільстві. Виявлено та надано опис трьом ключовим

видозмінам останнього: 1) соціокультурна елімінація українства як такого; 2) перевизначення зла; 3) зміцнення засад сучасного російського фашизму.

2. Сформовано поняття, предмет та завдання кримінології війни. Кримінологію війни запропоновано розуміти як інтегративний напрям кримінологічних досліджень, що має на меті ґносеологічну специфікацію та прикладну інституціоналізацію інтелектуальних і безпосередніх кримінально-превентивних практик під запити зниження частоти відтворення збройних конфліктів, інтенсивності обумовлених війнами злочинних порушень фундаментальних прав людини.

Завдання кримінології війни: 1) виявлення, науковий опис та пояснення кримінологічно значущих структур, ознак та властивостей війни; 2) формування інформаційних моделей злочинності, пов'язаної з війною; 3) дослідження та систематизація знань про особливості детермінації агресивних воєн, злочинів війни; 4) розробка наукових уявлень про осіб, які вчиняють воєнні та пов'язані з війною злочини; 5) удосконалення розуміння механізму індивідуальної кримінально протиправної поведінки за категоріями кримінальних правопорушень, що складають феномен злочинів війни; 6) поглиблення та специфікація наукового знання про жертв війни, їх видового розмаїття, характеру та особливостей травматизації, впливу останньої на процес подальшої криміналізації та/або віктимізації суспільства, окремих соціальних груп; 7) формування сучасного розуміння впливу збройних конфліктів на геополітичні процеси, детермінації інших збройних конфліктів, інтенсифікації процесів відтворення злочинів міжнародного характеру; 8) сприяння у розвитку концепції перехідного правосуддя.

3. Здійснено концептуалізацію категорії «воєнно-агресивна злочинність» як складової предмету кримінології війни. Воєнно-агресивна злочинність визначена як специфічна форма агресивно-насильницької злочинності, представлена комплексом злочинів агресії, воєнних насильницьких злочинів, а також злочину геноциду, злочинів проти людяності та кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті, що детермінуються, проявляються у зв'язку зі збройним конфліктом (пов'язані з війною). Воєнно-агресивна злочинність має бінарну природу, що поєднує, з одного боку, предметно-діяльнісні прояви мегалотимно-ресентиментарної екзистенції страху та агресивної несвободи, сполученої з комплексом вини перед вимогами сучасної західної культури (блок кримінальної акції – злочини агресії, геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності), а з іншого – травматичну ненависть й ворожість до агресора – блок кримінальної реакції у виді воєнних насильницьких злочинів, які вчиняються щодо військовослужбовців російської федерації та агресивно-насильницьких злочинів на ґрунті ненависті: а) пов'язаної з афіліацією жертви із агресором за ознакою мови, національності, політичних поглядів, релігійної конфесії; б) за ознакою бездіяльності у відсічі збройній агресії.

4. Визначено стан наукової розробленості та методологічні засади дослідження воєнно-агресивної злочинності. Встановлено наявність істотного доробку, сформованого як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями, які забезпечили надійний доктринальний фундамент для розгортання подальших кримінологічних концепцій злочинності в умовах війни, а так само власне злочинної війни як такої. Детально розробленими є проблеми відтворення сексуального насильства в контексті збройного конфлікту, правової оцінки злочину агресії, воєнних насильницьких злочинів, геноциду. Певна увага приділялася у дослідженні природи сучасного російського фашизму, його впливу на безпекову конфігурацію в Європі, світі, впливу на подальшу модель стратегії забезпечення національної безпеки України. Разом з тим встановлена відсутність фокусованого дослідження воєнно-агресивної злочинності як цілісного кримінологічного феномену. Обґрунтовано потребу у науковому визначенні змісту, причини, особистісного виміру, особливості детермінації злочину агресії, воєнних насильницьких злочинів, геноциду в контексті сучасної російсько-української війни, а також у розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності протидії цим кримінальним практикам.

Визначено, що оптимальною для дослідження воєнно-агресивної злочинності комбінацією методологічних підходів, прийомів пізнання можна вважати парадигму діалектичного детермінізму у поєднанні з феноменологією, соціальним конструктивізмом, екзистенціалізмом.

5. Надано кримінально-правову характеристику злочину агресії (ст. 437 КК України), визначено кількісні та якісні показники його вчинення в контексті агресивної війни проти України.

Основний безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 437 КК України, визначено як міжнародно формалізованих на конвенційному рівні суспільних відносин з охорони суверенітету, територіальної цілісності держави, що унеможливають розв'язання спірних питань і розбіжностей між державами через силу або погрозу застосування сили. Загалом склад злочину, передбачений ст. 437 КК України, є формальним, а отже, обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони є лише суспільно небезпечне діяння. Суспільно небезпечні наслідки перебувають за межами складу злочину, а тому їх настання не впливає на кваліфікацію *de lege lata*. Доведено, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 437 КК України, є спеціальним. Ним може бути представник вищого військово-політичного керівництва країни-агресора, представника збройних сил та інших підрозділів, який беруть участь у веденні агресивної війни на рівні старшого та вищого офіцерського складу, суб'єкт рівня тактичного управління військами і вище. Суб'єктивна сторона цього складу злочину характеризується умисною формою вини у вигляді прямого умислу.

Наголошено на необхідності подальшої гармонізації КК України з положеннями Римського статуту МКС, деталізації й термінологічній синхронізації ознак складу злочину, передбаченого ст. 437 КК України, забезпечення їх релевантності елементам злочину агресії, зафіксованих у ст. 8

bis Римського статуту МКС. Встановлено збереження високого рівня, несприятливої динаміки і структури відтворення злочинів, передбачених ст. 437 КК України, їх кумулятивного ефекту щодо системного та масштабного порушення прав людини, криміногенно самодетермінуючої властивості у вимірі воєнних злочинів, а також геноциду і злочинів проти людяності.

6. Досліджено кримінологічні ознаки особистості злочинця-агресора.

Розроблено кримінологічну типологію злочинців-агресорів, в межах якої за критерієм змісту та обсягу політичної й неформальної влади виділено та охарактеризовано п'ять основних їх типів: верховний лідер, елітарний злочинець, системний функціонер вищого рівня, виконавець тактичного рівня та союзник вищого рівня. Надано опис окремих ознак індивідуального кримінологічного профілю неординарного злочинця-агресора в особі президента російської федерації В. В. Путіна. Характеризується його особистість як психопатична, психотравмовано-некрофільна, нарцистична, схильна до гіперкомпенсації; мегалотим-ресентиментал зі зниженою емпатією, не чутливістю до страждань інших людей; у його спонуках сполучається прагнення до домінування й нумінозність. «Некрофільна», нав'язлива замкненість на неіснуючому у дійсності об'єктікладається й у пояснювальну модель травми як атаки на відкритість соціального часу.

7. Виявлено та надано опис основним детермінантам злочину агресії проти України.

Серед культурно-психологічних детермінант злочину агресії проти України виділено та охарактеризовано: сучасний російський фашизм як комплексний політико-правовий і культурно-психологічний феномен; брак історичної рефлексії на рівні масових соціальних практик в російському суспільстві; збереження імперської комеморації, патерналізму, практик ресентименту; стан соціального неадеквату у поєднанні з практиками дегуманізації, підживлення колективної психологічної політравми; мілітаризація масової свідомості російського населення; інституціоналізація перевизначення зла та атаки на західну цивілізацію. Охарактеризовано політичні фактори злочину агресії проти України, що значною мірою співпадають з феноменом і чинниками фашизації російського політичного режиму.

Надано опис та пояснення зовнішньо-колоніальному та внутрішньому контуру факторів віктимізації України щодо злочину агресії, серед яких найбільш деструктивна роль відведена стратегічним недолікам в системі управління сектором безпеки та оборони: надмірний та неконтрольований розпродаж озброєння, необґрунтоване списання, розкрадання; антидержавницькі дії з мобілізаційним резервом; злочинність в оборонно-промисловому комплексі; вплив олігархату тощо.

8. Визначено систему норм про кримінальну відповідальність за воєнно-насилені злочини, з'ясовано наявні в ній недоліки. Здійснено класифікацію воєнно-насилені злочинів в контексті збройного конфлікту в Україні в

залежності від категорії потерпілих, в результаті чого виділено та охарактеризовано дві групи відповідних кримінальних правопорушень: проти цивільного населення та проти військовослужбовців.

Встановлено та аргументовано, що до означеної категорії злочинів слід включити і злочини проти людяності. Обґрунтовується позиція недоречності криміналізації цих злочинів у ст. 442-1 КК України, а також доктринальної вразливості положень останньої. Запропоновано доповнити КК України ст. 440-1 «Злочини проти людяності» та виключити з нього ст. 442-1.

9. Охарактеризовано стан воєнно-насильницької злочинності проти цивільного населення в контексті російської агресії проти України. З'ясовано та доведено, що частка злочинів щодо цивільних осіб у загальній структурі воєнної злочинності складає приблизно 70 % від офіційно зареєстрованих статистичних даних (решта 30 % припадає на військовослужбовців, посягання на власність, воєнні злочини проти довкілля). З них – майже 99 % мають насильницький характер. Апроксимовані результати обчислення рівня воєнно-насильницьких злочинів, передбачених ч. 1 ст. 438 КК України, проти цивільного населення такі: у 2022 р. – 42271, у 2023 р. – 42661, у 2024 р. – 18603. Ці дані не охоплюють латентну частину.

Серед воєнно-насильницьких злочинів проти цивільного населення за даними судової практики переважають жорстоке поводження у виді погроз умисним вбивством, заподіяння тілесних ушкоджень, катування та незаконне позбавлення волі (74 %). Кожен п'ятий (20,4 %) такий злочин, виходячи з даних судової практики, поєднаний з умисним вбивством (ч. 2 ст. 438 КК України). На сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом припадає 5,6 %. Узагальнені розрахунки латентної частини воєнно-насильницьких злочинів проти цивільного населення дали підстави для висновку, що фактичний рівень цих злочинів є не нижчим за позначку у 70 тис. щороку, починаючи з 24.02.2022 року.

Наголошено, що наявні факти воєнно-насильницьких злочинів з боку представників сил безпеки і оборони України, їх кількість, динаміка відтворення, кримінологічна структура й мотиваційне підґрунтя є суттєво відмінними від аналогічних злочинів, які вчиняються військовослужбовцями, представниками окупаційних сил російської федерації

10. Надано характеристику стану воєнно-насильницької злочинності проти військовослужбовців в контексті російської агресії проти України.

Встановлено, що кількість загиблих військовослужбовців, яким спричинено смерть внаслідок воєнних злочинів, за даними офіційної статистичної звітності станом на 01.01.2024 становить 6 140 осіб; значною є латентна частина, що складається випадків позасудових страт, спричинення смерті внаслідок жорстокого поводження з військовополоненими тощо, а також воєнно-насильницьких злочинів, які не спричинили смерті військовослужбовців. З'ясовано, що не менш як щодо 86 % військовополонених захисників України вчиняються воєнні насильницькі злочини, які не

спричиняють смерті. Фізичне й психологічне насильство, катування щодо військовополонених, мають систематичний характер.

Обґрунтовується позиція, згідно з якою практика кваліфікації конвенційного спричинення смерті військовослужбовцям за ст. 115 КК України є неадекватною, не забезпечується належний правовий захист їх життя від акумульованої форми кримінального насильства – злочину агресії. Наголошується на необхідності змін у підходах до кваліфікації таких діянь за ч. 2 ст. 437 КК України, а також щодо внесення змін та доповнень до цієї статті у напрямі деталізації ознак об'єктивної сторони складу злочину, опису суспільно небезпечних наслідків у виді загибелі людей як кваліфікуючої ознаки.

11. Встановлено стан, визначено проблеми виявлення, кваліфікації геноциду в контексті російської агресії проти України. Доведено, що в структурі юридичного складу геноциду української політичної нації доцільно розглядати особливий контекстуальний елемент, що виявляється в історичній тягlosti систематичних, у виді політики російської держави, намагань знищити українську націю у більш ніж сторічній ретроспективі, включаючи попередній геноцид – Голодомор 1932–1933 років (історико-політичний контекст геноциду).

Розроблено та запропоновано до науково-дослідного й практичного використання розуміння дворівневого механізму вчинення геноциду проти української політичної нації в контексті збройної агресії росії, який на поверхневому зрізі охоплює масові вбивства українців, умисні напади на укриття, шляхи евакуації та гуманітарні коридори, невибіркове бомбардування житлових районів, а на глибшому – атаку на базові засновки української політичної нації – урбіцид та ідентоцид – знищення просторових осередків відтворення нації, її культури, історичної пам'яті і засобів її міжпоколінної ретрансляції (музеї, архіви, заклади освіти тощо).

12. З'ясовано особливості детермінації воєнно-насилницької злочинності та геноциду в контексті збройного конфлікту в Україні.

Виявлено та охарактеризовано такі фактори воєнно-насилницької злочинності проти цивільного населення України: міфологізовано-фальсифікований світогляд російських військовослужбовців та інших суб'єктів воєнних злочинів з російського боку; невротична соціальна установка на боротьбу, що підживлює запит на війну, участь у ній; фактор патерналізму й запит на підкорення; криміногенний ескапізм та ресентимент; геноцидальна політика російської держави щодо української політичної нації. Наголошено на тому, що суттєвим елементом геноцидальної політики є «перевизначення зла» й тактика «віддзеркалення».

У структурі факторів воєнно-насилницької злочинності серед російських комбатантів і дотичних до них суб'єктів виділено такі: міфологізовано-фальсифікований світогляд російських військовослужбовців та інших суб'єктів воєнних злочинів з російського боку; невротична соціальна установка на боротьбу, що підживлює запит на війну; патерналізм й запит на

підкорення; криміногенний ескапізм та ресентимент; феномени «перевизначення зла» й «віддзеркалення»; фальсифікація, дегуманізація образу українського військовослужбовця; активне використання мови ворожнечі; травма війни тощо.

Досліджено ситуативні фактори воєнно-насильницьких злочинів проти цивільного населення, що локалізують криміногенну детермінацію у форматі впливу таких типів ситуацій на особистість: 1) ситуація перекладання відповідальності на лідера, командира за вчинювані дії; 2) ситуація втягнення у злочинну діяльність за механізмами конформності, поєднаних з комплексом легітимізуючих заходів дегуманізації та деперсоналізації жертв; 3) група віктимогенних ситуацій.

Виявлено та описано основні фактори воєнно-насильницької злочинності серед комбатантів та інших суб'єктів сектору безпеки та оборони України, а саме: дія замісних механізмів агресії й перенесення ненависті на доступний об'єкт, афілійований з державою-агресором; недоліки організаційно-управлінського характеру, які можуть призводити до порушень принципу вибірковості у збройних атаках; суб'єктивна легітимізація насильства з позиції жертви агресії; травма війни тощо.

Серед факторів геноциду українського народу (української політичної нації) виділено та охарактеризовано такі: історично зумовлена експансіоністська, шовіністична політика російської держави; геополітично-стратегічна та культурна неповнота російського імперського конструкту за відсутності домінування над українським народом; колективно-безсвідомі, ресентиментарні спонуки до атаки на європейську культуру; психопатичність президента російської федерації тощо.

13. Визначено поняття, встановлено ознаки та описано тенденції відтворення насильницької злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною в Україні. Під цим видом кримінальної активності запропоновано розуміти комплекс кримінальних правопорушень, що вчиняються із застосуванням фізичного чи психічного насильства, умотивованих детермінованим війною попередженням щодо соціальних груп або конкретних осіб як представників таких груп. Виявлено тенденції її відтворення в Україні: збільшення кількості насильницьких злочинів, що вчиняються на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною, та, відповідно, збільшення їх питомої ваги у загальній структурі злочинності; відносна сталість основних форм її прояву поруч із появою нових різновидів дискримінації; високі показники латентності цього виду злочинності, що не дає можливості визначити реальні масштаби поширення негативних проявів; вчинення все більш жорстоких насильницьких злочинів на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною; велика вірогідність перетворення ненависті на хронічну затяжну соціальну хворобу зі стійкими руйнівними тенденціями, що матиме вкрай негативні, деструктивні наслідки для українського суспільства, ризики набуття ознак «суспільства ненависті».

14. Встановлено та описано основні фактори детермінації насильницької злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною в Україні. Охарактеризовано політичні, соціально-економічні, правові, культурно-психологічні фактори. Наголошено на важливій детермінаційній ролі соціально-психологічної політравми війни.

15. Розроблено стратегічні засади протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті російської агресії проти України. Сформовано доктринальну модель стратегії протидії воєнно-агресивній злочинності, у структурі якої виділено три основні компоненти: концептуальний, інституціональний та операційний.

Концептуальний компонент стратегії відображає ідеологічні, ціннісно-світоглядні засновки відповідної кримінологічної діяльності. В його основі – ліберально-гуманістична парадигма, установка на свободу й цінність людини, вільної і відповідальної соціальної діяльності у відкритому, демократичному суспільстві з ліберальним устроєм. Інституціональний компонент доктринальної моделі стратегії протидії воєнно-агресивній злочинності визначає структурно-функціональний каркас розгортання антикримінальних заходів. Цей компонент охоплює п'ять базових напрямів діяльності: 1) підвищення інституціональної спроможності України як держави забезпечити нормальне, адекватне викликам функціонування сектору безпеки і оборони; 2) військово-коаліційна робота; 3) реформування органів та організації ООН у напрямі підвищення ефективності їх діяльності; 4) деполітизація діяльності МКС; 5) створення міжнародного трибуналу *ad hoc* щодо злочину агресії.

Операційний компонент доктринальної моделі стратегії протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті російської агресії проти України включає низку конкретних напрямів діяльності: 1) силові заходи коаліційної відсічі збройній агресії російської федерації; 2) інтенсифікація російсько-української фронтіризації; 3) формування та політична діалогізації інтелектуальної еліти української нації; 4) формування та реалізація конституанти; 5) зміцнення національної та культурної ідентичності українців; 6) зміцнення ідеологічного підґрунтя оборонної активності, військової діяльності; 7) зміцнення засад та розширення соціального функціоналу оборонної свідомості; 8) обструкція компонентів квазіоборонної (по факту – агресивно-воєнної) свідомості російських громадян як елементу комплексу заходів із демократизації, дефашизації російського політичного режиму; 9) протидія руху рашизму; 10) протидія політичній корупції на національному та міжнародному рівнях.

16. Сформовано наукове бачення шляхів удосконалення глобальних та регіональних механізмів протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті збройного конфлікту в Україні. У структурі міжнародного виміру протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті збройного конфлікту в Україні виділено чотири базові напрями кримінально-превентивної діяльності: 1) дипломатична превенція; 2) притягнення росії до міжнародно-правової відповідальності; 3) реалізація репресивно-превентивних заходів в системі

міжнародної кримінальної юстиції; 4) активізація та об'єктивізація діяльності міжнародних інституцій, спрямованих на припинення триваючих воєнно-насильницьких злочинів.

В межах дипломатичної превенції наголошено на важливості та необхідності: а) поглиблення співпраці в межах існуючих безпекових міжнародних проєктів та створення нових військових альянсів для відсічі агресії російської федерації. Йдеться, зокрема, як про глобальні, так і про регіональні альянси, локалізовані у Балто-Чорноморському поясі геополітичної напруженості; б) створення гуманітарних альянсів для забезпечення продовольчої, санітарної та фізичної безпеки людей, які, зокрема, перебувають на тимчасово окупованих територіях; в) забезпечення дипломатичного тиску на РФ з метою спонукання її політичних лідерів до припинення збройної агресії шляхом політико-правової ізоляції, економіко-правового тиску (в тому числі і зокрема через використання широкого арсеналу заходів санкційної політики).

17. Визначено зміст та кримінологічні засади функціонування національних механізмів протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті збройного конфлікту в Україні. Виділено та охарактеризовано 5 предметно-специфікованих сегментів механізму відповідної антикримінальної діяльності: 1) протидія веденню агресивної війни та запобігання повторному розв'язуванню її у майбутньому; 2) протидія воєнно-насильницькій злочинності проти цивільного населення; 3) протидія воєнно-насильницькій злочинності проти військовослужбовців; 4) протидія відтворенню геноцидальних практик; 5) протидія насильницькій злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною. Реалізація кожного з них має здійснюватися на комплексній, системній основі, передбачати єдність та синхронізованість із заходами міжнародного рівня, а також мати проактивну спрямованість. Останнє у перспективі передбачає стратегічну синергію із концепцією перехідного правосуддя, її кримінологічну специфікацію.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Монографія

Сокуренько В. Кримінологічні засади протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті збройного конфлікту в Україні : монографія. Харків : Право, 2024. 576 с.

Статті у наукових фахових виданнях України (категорія «Б»)

1. Сокуренько В. В. Презумпція правоти поліцейських: історія, сучасність і можливість впровадження в законодавство України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (94). С. 162-169. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.3.14>.

2. Сокуренько В. В. Військова кримінологія та необхідність її розроблення в умовах нинішнього дня. *Юридичний науковий електронний*

журнал. 2022. № 7. С. 343–347. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/82>.

3. Сокуренько В. В. Безпека здоров'я та її кримінологічна зацікавленість в умовах воєнних подій нинішнього дня. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. 456–460. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/104>.

4. Сокуренько В. В. «Катинський розстріл» як об'єкт дослідження воєнної кримінології. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3 С. 207–214. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.3.33>.

5. Сокуренько В. В. Кримінологія війни крізь призму корупційної складової: важливі аспекти стратегій і тактик протидії злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 598–602. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/145>.

6. Ковальов І. В., Сокуренько В. В., Гладкова Є. О., Шатрава С. О., Кріцак І. В. Тактики і стратегії протидії злочинності як перспективний напрям наукових досліджень О. М. Бандурки та О. М. Литвинова: духовно-ціннісні аспекти проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 442–446. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/104>.

7. Сокуренько В. В. Злочини радянського тоталітарного режиму проти Українського національно-визвольного руху в 1944 році у світлі воєнної кримінології. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Т. 3. С. 250–258. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.42>.

8. Сокуренько В. В. Стратегічні засади протидії злочинності в концепції кримінології війни: ціннісно-світоглядний компонент. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 1. С. 136–142. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2023.26>.

9. Сокуренько В. В. Концепт оборонної свідомості у структурі кримінології війни. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2023. № 1 (5). С. 166–175. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-31>.

10. Сокуренько В. В. Особливості детермінації злочину агресії проти України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 1 (28). С. 259–272. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.1.23>.

11. Сокуренько В. В. Кримінологія війни: зміст та концептуальні засади формування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 11–30. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.01>.

12. Сокуренько В. В. Воєнно-агресивна злочинність у фокусі кримінологіко-екзистенціального аналізу : ситуація російсько-української війни. *Вісник ЛННІ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 4 (104). С. 86–97. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.104.86-97>.

13. Сокуренько В. В. Особистість злочинця-агресора (ст. 437 КК України): кримінологічна типологія та аналіз ознак. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 3 (30). С. 106–126. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.3.09>.

14. Сокурєнко В. В. Насильницька злочинність на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною: поняття, ознаки, тенденції відтворення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4 (103). С. 174–183. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.4.16>.

15. Гречєнко В. А., Сокурєнко В. В. Особливості стану та протидії воєнно-контекстуальної злочинності в УРСР у роки другої світової війни (1941–1942 рр.): історико-кримінологічний аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 4. С. 115–121. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.4.21>.

16. Сокурєнко В. В. Кримінальна відповідальність за вчинення воєнно-насильницьких злочинів : аналіз складів протиправних посягань. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2 (105). С. 115–124. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.2.11>.

17. Сокурєнко В. В. Характеристика віктимогенних факторів злочину агресії проти України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 15–31. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.01>.

18. Сокурєнко В. В. Кримінологічний аналіз стану воєнно-насильницької злочинності проти цивільного населення в контексті збройного конфлікту в Україні. *Вісник ЛННІ імені Е.О. Дідорєнка*. 2024. Вип. 2 (106). Ч. 2. С. 154–167. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.106.2.154-167>.

19. Сокурєнко В. В. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: кримінологічний аналіз стану в контексті російсько-української війни. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 242–252. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.15>.

20. Кріцак І. В., Передєрій О. С., Сокурєнко В. В. Кримінологічні засади протидії кримінальній активності неповнолітніх у кіберпросторі в контексті проблеми втягнення неповнолітніх у підривну діяльність проти України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 900–913. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.86>.

21. Сокурєнко В. В., Передєрій О. С., Абламська В. В. Втягнення неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність в кіберпросторі: феномен та засади протидії. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 1 (34). С. 635–653. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.50>.

22. Сокурєнко В. В. Міжнародний вимір протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті російсько-української війни: від дипломатії до захисту кіберпростору. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 2 (35). Ч. 1. С. 117–132. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.9>.

Публікації у виданнях, які включено до наукометричних баз Scopus i Web of Science

23. Sokurenko V. Criminology and ontological trends of the Russian-Ukrainian war in the context of world globalization processes: human rights protection and law enforcement concepts. *Novum Jus*. 2023. Vol. 17 №. 1. P. 189–204. DOI: <https://doi.org/10.14718/NovumJus.2023.17.1.8> (**Scopus Q 1**).

24. Sokurenko V., Krykun V., Zhuravlova Z., Brusakova O., Kritsak I., Savchuk T. Criminology of war in the current realities and the need for its development in Ukraine. *DIXI*. 2023. Vol. 25. № 1. P. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2023.01.11> (WoS).

25. Minchenko S. I., Korotkiuk O. V., Sokurenko V., Kritsak I., Savchuk T. War and peace in the conditions of the present day: global, spiritual-value, scientometric, criminology aspects. *Lex Humana*. 2023. № 3. Vol. 15. e2564. P. 88–100. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2564> (WoS).

26. Shvets D., Kobko Y., Sokurenko V. Legal and economic issues of national security management in Ukraine: objective values and national interests in the context of war. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9. № 2. P. 222–229. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-2-222-229> (WoS).

27. Sokurenko V., Hanenko I., Orlov Yu., Korotkiuk M., Kritsak I. War as a socio-cultural phenomenon: a criminological perspective and conceptualization with empirical study in Ukraine. *Syariah: Jurnal Hukum dan Pemikiran*. 2024. Vol. 24 No. 1. P. 18–34. DOI: <https://doi.org/10.18592/sjhp.v24i1.12547> (Scopus Q 4).

28. Sokurenko V., Savchuk R., Hanenko I., Cherniiienko A. Military-aggressive crime as a subject of war criminology. *Archives Des Sciences*. 2024. Vol. 74, Iss. 2. Pp. 133-139. DOI: <https://doi.org/10.62227/as/74219> (Scopus Q 4).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Сокурєнко В. В. Ефекти сингулярності українського суспільства (кримінологічне розуміння). *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації* : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квітня 2021 р.). ХНУВС ; Кримінологічна асоціація України. Харків, 2021. С. 451–454.

2. Сокурєнко В. В. Протидія корупції в умовах війни: стратегічний підхід. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовтня 2022 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 185–189.

3. Сокурєнко В. В. Кримінологія війни як тренд розвитку кримінологічної науки за сучасних умов: окремі аспекти протидії колабораційній діяльності. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 грудня 2022 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2022. С. 66–68.

4. Сокурєнко В. В. Міграційно-глобалізаційні процеси в Україні та світі: соціо-кримінологічний вимір. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф.

(м. Вінниця, 9 грудня 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця, 2022. С. 78–80.

5. Сокурєнко В. В. Значення підробки документів в безпековій сфері під час воєнного стану. *Maritime security of the Baltic-Black Sea region: challenges and threats*: II International scientific conference (Odessa, Ukraine, 23 December 2022) / Odessa State University of Internal Affairs. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 187–190. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-266-1-47>

6. Березовенко Л. С., Сокурєнко В. В. Окремі проблеми реінтеграції Криму в сфері освіти. *Крим – це Україна: стратегія деокупації та реінтеграції* : матер. Міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Одеса, 24 лютого 2023 року). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 21–24.

7. Сокурєнко В. В. Воєнно-агресивна злочинність як об'єкт кримінологічного аналізу. *Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 24 листопада 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека», ф-т № 1. Кам'янець-Подільський : ХНУВС, 2023. С. 421–424.

8. Сокурєнко В. В. Роль засобів масової інформації у розпалюванні ворожнечі та пропаганді війни. *Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні* : матер. міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 14–15 березня 2024 р.). Київ : Алерта, 2024. С. 148–152.

9. Сокурєнко В. В. Війна у фокусі кримінологічного-аксіологічного аналізу. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квітня 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 318–323.

10. Сокурєнко В. В. Злочини проти людяності як сегмент воєнно-насиленницької злочинності в контексті російської агресії. *Правові реалії сьогодення* : матер. І Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 травня 2024 р.). Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Харків, 2024. С. 208–214.

11. Сокурєнко В. В. Концептуальний елемент стратегії протидії воєнно-насиленницькій злочинності в контексті перехідного правосуддя. *Захист прав людини в українській моделі перехідного правосуддя* : матер. наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 14 червня 2024 р.) / НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України ; ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права». Харків, 2024. С. 45–49.

12. Сокурєнко В. В. Кримінологія війни : гносеологічні та прикладні підстави розробки. *Пенітенціарна система: історія, сучасність, майбутнє* : матер. наук. читань пам'яті генерал-полковника внутрішньої служби Штанька Івана Васильовича (м. Чернігів, 13 вересня 2024 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний; Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2024. С. 223–227.

13. Сокурєнко В. В. Деякі орієнтири у концепції соціально-психологічної роботи в оптиці кримінології війни. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 жовтня 2024 р.). Державний науково-дослідний інститут МВС України. Київ : ДНДІ МВС України, 2024. С. 326–329.

14. Сокурєнко В. В. Пропаганда війни у фокусі кримінально-правового реагування. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама* : II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квітня 2025 р.) / Харківський національний університет внутрішніх справ ; Кримінологічна асоціація України. Вінниця, 2025. С. 361–364.

АНОТАЦІЯ

Сокурєнко В. В. Воєнно-агресивна злочинність: феномен, детермінація, протидія. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2025.

Дисертація присвячена формуванню цілісної системи наукового знання про феномен, детермінацію та протидію воєнно-агресивній злочинності.

Війну представлено як складний соціокультурний феномен, що акумулює у собі не тільки військові, бойові фактори соціодинаміки, а й низку дискурсивних, символічних, ментальних, ціннісних та мотиваційних змін, що відбуваються у структурах, системах соціальної діяльності, масової свідомості й безсвідомого. Набула подальшого розвитку концепція кримінології війни, під якою запропоновано розуміти інтегративний напрям кримінологічних досліджень, що має на меті ґносеологічну специфікацію та прикладну інституціоналізацію відповідних інтелектуальних і безпосередніх кримінально-превентивних практик під запити зниження частоти відтворення збройних конфліктів (війн), інтенсивності злочинних порушень фундаментальних прав людини, що відбуваються у їх контексті, в тому числі й у період повоєнного транзиту.

Здійснено концептуалізацію категорії «воєнно-агресивна злочинність» як складової предмету кримінології війни. Воєнно-агресивна злочинність визначена як специфічна форма агресивно-насиленницької злочинності, представленої комплексом злочинів агресії, воєнних насильницьких злочинів, геноциду, злочинів проти людяності та кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті, що детермінуються, проявляються у зв'язку зі збройним конфліктом (пов'язані з війною); вона має бінарну природу, що поєднує, предметно-діяльнісні прояви мегалотимно-ресентиментарної екзистенції страху та агресивної несвободи, сполученої з комплексом вини перед вимогами сучасної

західної культури (блок кримінальної акції – злочини агресії, геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності), а також травматичну ненависть й ворожість до агресора (блок кримінальної реакції). Остання проявляється у виді воєнних насильницьких злочинів, які вчиняються щодо військовослужбовців російської федерації та агресивно-насильницьких злочинів на ґрунті ненависті: а) пов'язаної з афіліацією жертви із агресором за ознакою мови, національності, політичних поглядів, релігійної конфесії; б) за ознакою бездіяльності у відсічі збройній агресії. Визначено стан наукової розробленості та методологічні засади дослідження воєнно-агресивної злочинності.

Надано кримінально-правову характеристику злочину агресії (ст. 437 КК України), визначено кількісні та якісні показники його вчинення в контексті агресивної війни проти України. Розроблено кримінологічну типологію злочинців-агресорів, в межах якої за критерієм змісту та обсягу політичної й неформальної влади виділено та охарактеризовано п'ять основних їх типів: верховний лідер, елітарний злочинець, системний функціонер вищого рівня, виконавець тактичного рівня та союзник вищого рівня. Виявлено та надано опис культурно-психологічним, політичним, економічним детермінантам злочину агресії проти України. Охарактеризовано зовнішньо-колоніальний та внутрішній контур факторів віктимізації України щодо злочину агресії.

Здійснено класифікацію воєнно-насильницьких злочинів в контексті збройного конфлікту в Україні в залежності від категорії потерпілих, в результаті чого виділено та охарактеризовано дві групи відповідних кримінальних правопорушень: 1) воєнно-насильницькі злочини проти цивільного населення (ст. ст. 433, 438, 442, 442-1 КК України); 2) воєнно-насильницькі злочини проти військовослужбовців (ст. ст. 434, 438 КК України).

Охарактеризовано стан воєнно-насильницької злочинності проти цивільного населення в контексті збройного конфлікту в Україні. Серед них, за даними судової практики, переважають жорстоке поводження у виді погроз умисним вбивством, заподіяння тілесних ушкоджень, катування та незаконне позбавлення волі (74 %). Кожен п'ятий (20,4 %) такий злочин, виходячи з даних судової практики, поєднаний з умисним вбивством (ч. 2 ст. 438 КК України). На сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом припадає 5,6 %. Узагальнені розрахунки латентної частини воєнно-насильницьких злочинів проти цивільного населення дали підстави для висновку, що фактичний рівень цих злочинів є не нижчим за позначку у 70 тис. щороку, починаючи з 24.02.2022 року.

Надано характеристику стану воєнно-насильницької злочинності проти військовослужбовців в контексті збройного конфлікту в Україні.

Встановлено, що кількість загиблих військовослужбовців, яким спричинено смерть внаслідок воєнних злочинів (ч. 2 ст. 438 КК України) за даними офіційної статистичної звітності, станом на 01.01.2024 становить 6 140 осіб; значною є латентна частина, що складається із випадків позасудових страт українських захисників, спричинення смерті внаслідок жорстокого поводження

з військовополоненими тощо, а також воєнно-насильницьких злочинів, які не спричинили смерті військовослужбовців (ч. 1 ст. 438 КК України). З'ясовано, що не менш як щодо 86 % військовополонених захисників України вчиняються воєнні насильницькі злочини, які не спричиняють смерті.

Встановлено стан, визначено проблеми виявлення, кваліфікації геноциду в контексті збройного конфлікту в Україні. Наведено систему аргументів на користь того, що вчинювані росією в контексті збройної агресії проти України дії мають ознаки геноциду української політичної нації як захищеної групи осіб.

З'ясовано особливості детермінації воєнно-насильницької злочинності та геноциду в контексті збройного конфлікту в Україні.

Визначено поняття, встановлено ознаки та описано тенденції відтворення насильницької злочинності на ґрунті ненависті, пов'язаної з війною в Україні. Під цим видом кримінальної активності запропоновано розуміти комплекс кримінальних правопорушень, що вчиняються із застосуванням фізичного чи психічного насильства, умотивованих детермінованим війною упередженням щодо соціальних груп або конкретних осіб як представників таких груп.

Розроблено стратегічні засади протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті збройного конфлікту в Україні. Сформовано доктринальну модель стратегії протидії воєнно-агресивній злочинності, у структурі якої виділено три основні компоненти: концептуальний, інституціональний та операційний.

Сформовано наукове бачення шляхів удосконалення глобальних та регіональних механізмів протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті збройного конфлікту в Україні. У структурі міжнародного виміру протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті збройного конфлікту в Україні виділено чотири базові напрями кримінально-превентивної діяльності: 1) дипломатична превенція; 2) притягнення росії до міжнародно-правової відповідальності; 3) реалізація репресивно-превентивних заходів в системі міжнародної кримінальної юстиції; 4) активізація та об'єктивізація діяльності міжнародних інституцій, спрямованої на припинення триваючих воєнно-насильницьких злочинів. Визначено зміст та кримінологічні засади функціонування національних механізмів протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті збройного конфлікту в Україні.

Ключові слова: війна, агресія, воєнно-агресивна злочинність, кримінологія війни, злочин агресії, воєнний злочин, геноцид, злочин проти людяності, насильство, збройний конфлікт, детермінація, протидія, стратегія.

SUMMARY

Sokurenko V. V. Wartime-Aggressive Criminality: Phenomenon, Determination, Counteraction. – Qualification scientific work as the manuscript.

Dissertation for Doctor of Law degree by specialty 12.00.08 «Criminal law and Criminology; Criminal-executive law». – Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, 2025.

Dissertation is devoted to development of integrated system of scholarly knowledge on phenomenon, determination and counteraction wartime-aggressive criminality.

War is presented as complicated sociocultural phenomenon, which accumulates not only military, combat factors of sociodynamics, but also discursive, symbolic, mental, value and motivation changes imprinted in structures and systems of social activity, mass consciousness and unconsciousness. The dissertation contributes to further development of the concept of wartime criminology. Under the latter it proposes to understand integrative approach in criminological research aimed at gnoseological specification and applicative institutionalization of the relevant intellectual and specific criminal-preventive practices facilitated towards demands for decreasing frequency of reproduction of armed conflicts (wars), intensity of criminal infringements on fundamental human rights committed in their context, including the period of after-war transition.

The dissertation conceptualizes the category of “wartime-aggressive criminality” as a subject component of wartime criminology. Wartime-aggressive criminality is defined as a specific form of aggressive-violent crime, represented by a complex of crimes of aggression, war crimes of violence, genocide, crimes against humanity and hate crimes, which are determined and manifest in connection with an armed conflict (related to war); it has a binary nature, combining subject-activity manifestations of a megalothymic-resentential existence of fear and aggressive lack of freedom, combined with a complex of guilt before the demands of modern Western culture (block of criminal action - crimes of aggression, genocide, war crimes and crimes against humanity), as well as traumatic hatred and hostility towards the aggressor (block of criminal reaction). The latter manifests itself in the form of war crimes of violence committed against servicemen of the Russian Federation and aggressive-violent crimes based on hatred: a) related to the victim's affiliation with the aggressor on the grounds of language, nationality, political views, religious denomination; b) on the grounds of inaction in repelling armed aggression. The state of scientific development and methodological principles of the study of war crimes of aggression are determined. The work defines degree of scientific development and methodological bases for researching wartime-aggressive criminality.

The dissertation provides criminal legal characteristic of the crime of aggression (Art. 437 of the Criminal Code of Ukraine), defines quantitative and qualitative indicators in the context of the war of aggression against Ukraine. It elaborates criminological typology of aggressive criminals. Within this framework utilizing criteria of the content and scope of political and informal power the work identifies five main types of criminals: supreme leader, elitist criminal, high-level system functionary, tactical-level principal offender and high-level ally.

The dissertation identifies and describes cultural and psychological, political, economic determinants of the crime of aggression against Ukraine. It characterizes external colonial and internal contour of victimization factors for Ukraine in regard of

the crime of aggression, among which the following are defined as the most destructing.

The work elaborates classification of the wartime-aggressive crimes in the context of the armed conflict in Ukraine based on the category of their victims. It identifies and characterizes two groups of the corresponding criminal offences: 1) wartime-aggressive crimes against civilians (Art. 433, 438, 442, 442-1 of the Criminal Code of Ukraine); 2) wartime-aggressive crimes against military personnel (Art. 434, 438 of the Criminal Code of Ukraine).

The dissertation characterizes wartime-aggressive criminality against civilians in the context of the armed conflict in Ukraine. According to judiciary practice among the latter the following criminal activities prevail. The work provides characteristic of wartime-aggressive criminality against military personnel in the context of the armed conflict in Ukraine.

The work ascertains that the number of fallen soldiers due to committed war crimes (Art. 438(2) of the Criminal Code of Ukraine) according to official statistics is 6 140 (as of 01.01.2024); the level of latent criminality including extrajudicial executions of the Ukrainian defenders, inflicting death as result of ill-treatment to prisoners of war etc., and aggressive war crimes which didn't cause death of military personnel (Art. 438(1) of the Criminal Code of Ukraine). The study establishes that at least 86 % of the Ukrainian prisoners of war became victims of aggressive war crimes which didn't cause death.

The dissertation ascertains condition, identifies problems of detection and qualification of genocide in the context of the armed conflict in Ukraine. The work provides system of argumentation proving that acts committed by Russia in the context of the armed aggression against Ukraine contain signs of genocide of Ukrainian political nation as a protected group.

The dissertation defines peculiarities of determination of wartime-aggressive criminality and genocide in the context of the armed conflict in Ukraine.

The work defines a notion, identifies characteristics and describes reproduction trends of aggressive hate crime connected with the war in Ukraine. It proposes the following definition for this type of criminal activity: a complex of criminal offences committed with the use of physical and psychological violence motivated by determined by the war prejudice to social groups or concrete persons as representatives of such groups.

The dissertation elaborates strategic bases of counteracting wartime-aggressive criminality in the context of the armed conflict in Ukraine. It formulates doctrinal model of strategy for counteracting wartime-aggressive criminality, which encompasses three basic components: conceptual, institutional and operative.

The dissertation formulates scientific vision of the ways for enhancing global and regional mechanisms of contracting wartime-aggressive criminality in the context of the armed conflict in Ukraine. The work identifies four basic directions of criminal preventive activity in the structure of international dimension of contracting wartime-aggressive criminality in the context of the armed conflict in Ukraine: 1) diplomatic

prevention; 2) bringing Russia to international legal liability; 3) implementing repressive and preventive measures in the international criminal justice system; 4) activation and objectivization of international institutions' activity aimed at termination of continuing wartime-aggressive crimes. It defines content and criminological bases of functioning of national mechanisms for preventing wartime-aggressive criminality in the context of the armed conflict in Ukraine.

Key words: war, aggression, wartime-aggressive criminality, criminology of war, crime of aggression, war crime, genocide, crime against humanity, violence, armed conflict, determination, counteraction, strategy.